

İKİ ŞEHİRİN HİKAYESİ: BAKÜ VE TAŞKENT’İN KİMLİK DÖNÜŞÜMÜNE TARİHSEL BİR BAKIŞ

THE STORY OF TWO CITIES: A HISTORICAL PERSPECTIVE ON THE IDENTITY TRANSFORMATION OF BAKU AND TASHKENT

Oğuz Kağan BAYRAKDAR*

Öz

Şehirler, tarih sahnesine çıktıkları günden bu yana, hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Kimi zaman Batının ya da Doğunun kentleri olmakla itham edilmiş kimi zaman da “medeniyet”, “modernizm”, “sanayileşme”, “post-modernizm” gibi akımlar doğrultusunda değerlendirilmişlerdir. İçinde yaşadığımız, kendine özgü kuralları olan ve insanlarla etkileşim içinde sürekli değişen bu merkezler, kimlik dinamikleriyle birbirlerinden ayırt edilmektedir. Her şehir kendi kültürel kodlarını yansıtan, baskın akımların izlerini taşıyan ve değişim ile dönüşüm sürecini ortaya koyan bir hikâyeye sahiptir. Bu bağlamda, Bakü ve Taşkent bu tür özgün kimliklere sahip şehirlere örnek teşkil etmektedir. Benzerlikleri ve farklılıklarıyla öne çıkan Bakü ve Taşkent, tarihsel süreç boyunca maruz kaldıkları etkilere istinaden değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Köklü bir geçmişe sahip olan bu iki şehrin tarihi, savaş ve barış olgularının gölgesinde günümüze kadar şekillenmiştir. Stratejik, siyasi, ekonomik ve kültürel yönden bulundukları bölgelerin önde gelen merkezleri olan Bakü ve Taşkent, hususen Çarlık ve Sovyet Rusya dönemlerinde farklılık sergilemiş, bağımsızlıklarını elde ettikten sonra ise ulusal bir hüviyete bürünmeye başlamışlardır. Çalışmada, öncelikle kimlik ve kent kimliği kavramları kısaca açıklanıp, ardından Bakü ve Taşkent şehirlerinin coğrafi ve fiziksel özellikleri ele alınacaktır. Daha sonra, iki şehrin kimlik oluşumunu şekillendiren dinamikler incelenerek bir karşılaştırma yapılacaktır. Araştırma, Bakü ve Taşkent’in kent kimliği bağlamında hangi özgün nitelikleri taşıdığı, iki şehir arasında ne tür benzerlik ve farklılıkların bulunduğu ve Çarlık ile Sovyet egemenliklerinin bu kentlerin toplumsal, kültürel ve mekânsal yapıları üzerinde nasıl bir dönüşüm yarattığı gibi sorulara odaklanmaktadır. Çalışmada karşılaştırma yöntemi yoğun biçimde kullanılmış ve disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yönüyle araştırmanın önemi, Türk dünyasının önde gelen merkezlerinden olan Bakü ve Taşkent’in kent kimliği bağlamında birlikte değerlendirilmesinde yatmaktadır. İki şehrin farklı perspektiflerle ele alınması ve karşılaştırılması biçimde analiz edilmesi, Bakü ve Taşkent araştırmalarına özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehir Tarihi, kent kimliği, Bakü, Taşkent, Bakü kimliği, Taşkent kimliği

Abstract

Since their emergence on the stage of history, cities have been an inseparable part of human life. At times, they have been labeled as “Western” or “Eastern” cities, and at other times, they have been interpreted through concepts such as “civilization”, “modernism”, “industrialization”, and “post-modernism”. These

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, oguzkaganbayrakdar@outlook.com, ORCID: 0000-0001-7292-370X

centers, in which we live – governed by their own internal dynamics and constantly changing through human interaction – are distinguished by their unique identities. Each city possesses its own narrative that reflects its cultural codes, bears the traces of dominant currents, and embodies a process of change and transformation. In this context, Baku and Tashkent exemplify cities with such distinct identities. Standing out for both their similarities and differences, Baku and Tashkent have undergone various transformations throughout history in response to the political, social, and cultural forces that shaped them. The histories of these two cities, both with deep-rooted pasts, have been shaped up to the present under the shadow of “war and peace”. As strategic, political, economic, and cultural centers of their respective regions, their regions, Baku and Tashkent exhibited notable differences.

This study first provides a brief explanation of the concepts of identity and urban identity, followed by an examination of the geographical and physical characteristics of Baku and Tashkent. It then analyzes the dynamics shaping the identity formation of both cities and offers a comparative evaluation. The research focuses on questions such as what distinctive characteristics Baku and Tashkent possess in terms of urban identity, what similarities and differences exist between the two cities, and how Tsarist and Soviet domination transformed the social, cultural, and spatial structures of these urban centers. The study employs a comparative method and adopts an interdisciplinary approach. In this regard, its significance lies in the joint evaluation of Baku and Tashkent, two leading centers of the Turkic world, within the framework of urban identity. By considering both cities from multiple perspectives and analyzing them comparatively, the study offers an original contribution to the research on Baku and Tashkent.

Keywords: Urban history, urban identity, Baku, Tashkent, Baku identity, Tashkent identity

Giriş

“İnsanın en büyük erdemi, bir şehir inşa etme erdemidir”

“Şehir, iradenin bir ürünüdür”¹

Tarih boyunca insan, sosyal bir varlık olarak hayatta kalma mücadelesi vermiş ve bu süreçte birikimlerini kullanarak medeniyetin temellerini atmıştır. Çeşitli dinamiklerin bir araya gelmesiyle oluşan bu medeniyetin önemli yapı taşlarından biri şehirlerdir. Şehirler, sadece fiziksel yapılar ve yerleşim birimleri değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerin odak noktasıdır. Bu bağlamda şehirler, yüzyıllardır tarih, sosyoloji ve mimarlık gibi farklı disiplinlerce incelenen çok boyutlu bir araştırma alanı olmuştur. Ancak şehirlerin içinde bulundukları sosyo-ekonomik ve ideolojik bağlamdan bağımsız değerlendirilmesi veya öznel teorilere dayalı olarak yorumlanması², akademik alanda tartışmaları da beraberinde getirmiştir.³

1 Turgut Cansever, “Osmanlı Şehri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C V, 1999, s. 510.

2 Bu noktayı detaylandırmak gerekirse, var olanı tanımlama eğilimi, ideolojilerin veya egemen algıların etkisi altında şekillenmektedir. Bunun yanı sıra, “öteki”ni küçümseyerek kendini yücelten yaklaşımlar, çalışmaların nesnelliğini zayıflatmaktadır. Şehir tarihi veya kentsel çalışmalar, birçok disiplinin ortak çabasını gerektiren bir alandır. Bu tanımları yaparken, şehirlerin kültür, medeniyet, dil, din, coğrafya gibi diğer unsurlardan bağımsız bir şekilde ele alınmaması gerektiği unutulmamalıdır. Tarihi bir şehri günümüz değer ve yargılarıyla analiz etmek, bir şehri yalnızca öne çıkan bir imaj üzerinden tanımlamak ya da tüm şehirlerin aynı doğrusal gelişim sürecini takip etmesini beklemek, bu alanda sıkça yapılan hatalardır. Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk Özlem Sert, “Izgara Plan Uygurılık; Kent Tarihi, Uygurlık Tarihi Yazımı ve Akdeniz’de Uluslararası Güç Mücadelesi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Şehir Yazıları II*, 68, (2014), s. 25-54.

3 Disiplinler arası farklılıkların yanı sıra, Doğu-Batı ayrımı da kentsel çalışmalar üzerinde iz bırakmıştır. Her bilim dalı şehri kendi metodolojisiyle tanımlarken, Oryantalist bakış açısı da kentsel çalışmalarda kendini göstermektedir.

Şehir tarihi araştırmaları, şehir kavramının evrimini ve farklı kültürlerde nasıl algılandığını anlamaya çalışırken, bu kavramın tanımını da sorgulamaktadır. Zaman içinde yıkım ve yeniden inşa süreçlerini deneyimleyen, farklı ideolojilerin etkisi altında dönüşen şehir, tam anlamıyla nasıl tanımlanabilir?

Etimolojik olarak “şehir” terimi, Batı dilleri literatüründe “City” (İngilizce), “Urbain-Cité” (Fransızca), “Stadt” (Almanca) ve “Urbem” (Latince) gibi karşılıklarla ifade edilmiştir. Bu terimler, şehirlerin medeniyetin birer simgesi olduğunu vurgular. Benzer şekilde Doğu dillerinde de şehir ve medeniyet kavramları arasında güçlü bir ilişki görülmektedir. Örneğin Arapça’da “medeniyet” kelimesi, şehir anlamına gelen “Medine” kökünden türetilmiştir. Bu etimolojik bağ, şehirlerin sadece fiziksel varlıklar olmadığını, aynı zamanda medeniyetin inşasında temel bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.⁴

Farklı disiplinlerden araştırmacılar şehir kavramını kendi perspektiflerinden tanımlamış ve her biri şehirlerin farklı yönlerine odaklanmıştır. Sosyolog Rene Maunier, *Şehirlerin Kökeni ve Ekonomik Fonksiyonu* adlı eserinde şehri, “heterojen grupları içeren karmaşık bir yerleşim birimi” olarak tanımlamış, şehirlerin ideolojik çeşitliliğin, ekonomik faaliyetlerin ve sosyal etkileşimlerin harmanlandığı özgün bir mekanizma olduğunu vurgulamıştır.⁵ Nitekim, “şehir farklı tür insanlardan oluşur, benzer insanlar bir şehir meydana getiremez”.⁶ Benzer şekilde Louis Huot, şehirleri, karar alma ve fikir yayma süreçlerinin merkezi olarak tanımlayarak şehirlerin ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda birer çekim merkezi olduğunu ifade etmiştir.⁷ Bakü ve Taşkent, güçlü bir hikayesi olan, zaman içerisinde değişim ve dönüşüm sergileyen, sakinleriyle etkileşim halinde bulunan şehirlere örnek temsil etmektedir.

Bu nedenle, başvuru yazarların ve kaynakların eleştirel bir gözle değerlendirilmesi önemlidir. Örneğin, Max Weber’in *Şehir* adlı kitabı, Doğu şehirlerini anlamaktan yoksun, Batılı bir zihniyetle yazılmış eserlerden biri olarak gösterilebilir. Bu kitap, bir yerleşimin “şehir” olarak kabul edilmesi için gerekli özellikleri Avrupa şehir modeli üzerinden tanımlamakta ve diğer şehirlerin ancak Batılı şehirlere benzedikçe gelişebileceğini öne sürmektedir. Bu tür önyargılı bir perspektife sahip çalışmaları okuyanların, bu bakış açısının sınırlılıklarının farkında olmaları gerekir.

4 Türkçe literatürde “şehir” ve “kent” terimlerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Araştırmacıların ve genel kanının ifade ettiğine göre, medeniyet bağlamında değerlendirilen yerleşim birimleri genellikle “şehir” terimiyle anılırken, modernizm bağlamında ele alınan çalışmalar “kent” terimini tercih etmektedir. Bu kelimelerin kökenlerine bakıldığında, Farsça kökenli “şehir” kelimesinin, ticaret, sanayi ve idare gibi alanlarda faaliyet gösteren genel halkın yaşadığı köy veya kasabadan daha büyük yerleşim yerlerini ifade ettiği görülür. Öte yandan, Soğdca kökenli “kent” kelimesi (kand-kant), kale ya da saray anlamına gelir ve Türkistan’daki birçok şehirde kullanılmıştır. Bu bağlamda, Taşkent, Semerkand, Çimkent ve Özkent gibi Türkistan şehirleri “kent” kelimesini barındıran yerleşim birimlerine örnek gösterilebilir. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Şehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 38, İstanbul (2010), s. 441-446 ve Sinan Genim, “Şehir ve Şehir Yaşantısı Üzerine”, *Doğu Batı Şehir Yazıları II*, 68, (2014), s. 55-77.

5 Ayda Yörük, *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*, Nobel Yayınları, Ankara 2006, s. 44-47.

6 Richard Sennett, *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 5. Bs., İstanbul 2014, s. 10.

7 Jean Louis Huot, Jean Paul Thalmann & Dominique Valbelle, *Kentlerin Doğuşu*, çev. A. Bektaş Girgin, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 14.

Bu çalışma, Türk dünyasının önde gelen iki başkenti olan Bakü ve Taşkent'in kent kimliklerinin tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamda hangi dinamiklerle şekillendiği sorusuna odaklanmaktadır. Bu iki şehrin seçilmesinin temel nedenleri, benzer tarihsel geçmişe ve uzun süreli şehirleşme süreçlerine sahip olmalarıdır. Her iki şehir de tarih boyunca bulundukları bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel merkezleri olmuş, bu süreçte muhtelif güçlerin etkisi altında kalmışlardır. Bu durum, karşılaştırmalı analiz açısından çalışmamıza zengin veri sunmaktadır. Çalışmanın temel amacı, iki başkentin kimlik oluşum süreçlerini karşılaştırmalı olarak incelemek, Çarlık ve Sovyet dönemlerinde yaşadıkları dönüşümleri ortaya koymak ve bağımsızlık sonrası dönemde kazandıkları ulusal hüviyetin ana hatlarını belirlemektir. Çalışma, aynı zamanda kent kimliği alanında Türk cumhuriyetlerinde var olan boşluğu doldurmayı ve Doğu şehirlerinin özgün bir medeniyetine sahip olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Çalışmanın yeniliği, Bakü ve Taşkent'in "kent kimliği ve şehirleşme" bağlamında ilk defa karşılaştırılmasıdır. Daha önce müstakil şekilde ele alınmış olsalar da bu boyutta bir karşılaştırma literatürde yer almamıştır. Bu çalışmada metodolojik olarak karşılaştırma yönteminden ve disiplinler arası bir yaklaşımdan yararlanılmıştır. Bu bakımdan makale, sadece tarihe değil; sosyoloji, psikoloji, folklor, edebiyat, mimari gibi farklı disiplinlere de dayanarak zengin bir analiz sunmaktadır.

Çalışmada öncelikle kimlik ve kentsel kimlik kavramları teorik olarak incelenecek, ardından Bakü ve Taşkent şehirlerinin kimlik oluşumuna katkı sağlayan coğrafi, ekonomik ve kültürel dinamikler değerlendirilerek farklı dönemlerdeki dönüşüm süreçleri karşılaştırılacaktır. Bu çalışmanın özgün yanlarından biri şehir kapıları, mezarlıklar, gastronomi kültürü ve koku duyusu gibi şehir çalışmalarında göz ardı edilen etmenlerin kimlik bağlamında değerlendirilip Bakü ve Taşkent üzerinde yorumlanması olacaktır. Böylece, Bakü ve Taşkent şehirlerinin açıklanmasına yeni bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmektedir.

Kavramsal Çerçeve: Kimlik, Kent Kimliği, Bakü ve Taşkent'in Coğrafi-Fiziksel Durumu

Kimlik terimi, benzerlik ve sürekliliği ifade eden Latince "idem" (aynı) kelimesinden türemiştir. Türkçede ise "kim" soru kökünden türeyerek, bir kişinin veya nesnenin aidiyetini belirten bir anlam kazanmıştır.⁸ Kavramsal olarak kimlik; "bir bireyin toplumsal bir varlık olarak kim olduğunu gösteren özellikler, nitelikler ve unsurlar bütünü; bireyin kimliğini ispatlayan belge veya tanııtım aracı; bir nesnenin temel özelliklerini tanımlayan kavramlar bütünü" olarak açıklanabilir. Sosyal psikolog Nuri Bilgin, kimliği, "bir birey ya da grubun kendini tanımladığı ve diğer bireyler veya gruplar arasında konumlandığı bir yapı" olarak tanımlamaktadır.⁹ Ayrıca, "Biz kimiz?" ve "Kimlerdensiniz?" sorularına grup veya toplulukların verdiği yanıtlar da kimliği şekillendiren temel unsurlar arasında yer alır.

8 Hüseyin Aydoğdu, "Modern Kimlikte Öznenin Ölümü", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, (2004), s. 117.

9 Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, Ankara 2007, s. 11.

Tıpkı bireyler gibi şehirler de özgün bir kimlik edinme sürecinden geçer. Şehirlerin kimlikleri coğrafi konumlarından tarihsel geçmişlerine, kültürel miraslarından, mimari dokularına kadar birçok unsurun etkileşimiyle şekillenir. Bu süreçte coğrafya, edebiyat, folklor, gastronomi, dil, din, siyaset ve ekonomi gibi faktörler şehirlerin kimliklerini belirleyen temel dinamikler arasında yer alır. Ancak, bir şehirde baskın olarak öne çıkan bir özellik, başka bir şehirde aynı derecede önemli olmayabilir. Dolayısıyla, bir şehrin kimliğini anlayabilmek için o şehre özgü sosyo-ekonomik yapının kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.¹⁰

Lalli'nin kentsel kimlik kavramı¹¹, bireyin genel benlik kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlanmakta ve benlik ile kentsel mekân arasındaki çok katmanlı etkileşimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Şehir kimliği, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve estetik unsurların etkisiyle her şehre özgü nitelikler kazanan, geçmişten geleceğe uzanan anlam yüklü bir bütün olarak değerlendirilebilir. Bu kimlik, yalnızca şehir sakinlerinin yaşam biçimlerinden beslenmekle kalmaz, aynı zamanda sürekli bir dönüşüm ve sürdürülebilirlik dinamiği de barındırır. Kentsel kimlik; mekân kimliği, mekânsallık, mekân hissi, mekânın karakteri, imajı, ruhu ve ethosu gibi çeşitli boyutları bir araya getiren bütüncül bir çerçeve sunmaktadır.¹²

Kentsel kimlik, bir şehrin sosyo-kültürel dokusunu yansıtan ve toplumsal yapıya entegre olmuş özgün özellikler bütünüdür. Şehrin kimliğini oluşturan ve dikkat çeken unsurlar hem bu kimliği tanımlamada hem de diğer şehirlerle karşılaştırmada belirleyici bir işlev görür. Bu özgün unsurlar, şehri diğerlerinden ayırarak ona kendine has bir değer ve anlam kazandırır. Coğrafi konumu, tarihi geçmişi, ekonomik yapısı ve siyasi karakteriyle ön plana çıkan şehirler, bu nitelikleriyle hem kendi sakinlerinin hem de dış gözlemcilerin ilgisini çeker.¹³

Farklılıkların ortadan kalktığı küreselleşme döneminde “özgü(n)lük” bir kentin ulusal ve uluslararası alanda öne çıkabilmesinde ve cazibe merkezi haline gelmesinde en büyük güçlerinden biridir. Günümüzde belirgin bir kimliğe sahip olmakla kazanılan özgünlük hali şehirleri diğerlerinden ayırdığı gibi içinde yaşayanlarla da bir bağ kurulmasını sağlar. Böylece özellikle son elli yıldır birbirine benzeyen şehirlerin, güçlü bir kimlik inşa etmek amacıyla stratejik ve politik adımlar attığına tanıklık edilmektedir. Hem sakinlere hem de ziyaretçilerine konforlu, güvenli ve sağlıklı yaşam alanları sunabilen, aynı zamanda özgün tarihi, kültürel ve ekonomik özellikleriyle dikkat çeken şehirler daha fazla tercih edilmektedir. Bu bağlamda, kentsel kimlik, bir şehri diğerinden ayıran, bir şehri kültürel olduğu kadar küresel öğeleri de bir araya getiren; aynı zamanda bir toplumun yaşam biçimini ve düşünce yapısını yansıtan çok boyutlu bir kavram

10 Oğuz Kağan Bayraktar, “The Russian Influence on The Formation of Baku's Urban Identity”, *Rusya Araştırmaları Dergisi*, 12 (Aralık 2024), s. 104.

11 Marco Lalli, “Urban-Related Identity: Theory, Measurement, and Empirical Findings”, *Journal of Enviromental Psychology*, 12/4, (1992), s. 285-303.

12 Daniel A Bell & Avner Shalit, “Introduction: Cities And Identities”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 25/5, (2021), s. 639.

13 İdris Oğurlu, “Çevre-Kent İmajı – Kent Kimliği-Kent Kültürü Etkileşimlerine Bir Bakış”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 13/26, (2014), s. 280.

olarak değerlendirilebilir. Bakü ve Taşkent, küresel ölçekte belirgin kimlikleriyle bu özellikleri somutlaştıran şehirler arasında yer almaktadır.

Hazar Denizi'nin Batı kıyısında, Abşeron yarım adasının güneyinde yer alan Bakü, doğal bir liman şehri olarak sanayi, ticaret, bilim ve kültür merkezi konumundadır. Şehrin kesin kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, bölgede M.Ö. 7. ila 2. yüzyıllar arasında yerleşimlerin bulunduğu tespit edilmiştir.¹⁴ 5. yüzyıla ait kaynaklarda şehir "Bagavan" ve "Atşi Bagavan" adlarıyla anılırken, 10. yüzyıl Arap kaynaklarında "Baku", "Bakuh", "Bakuye", "Badkube" gibi farklı isimlerle yer aldığı görülmektedir.¹⁵ Hazar Denizi'nin, yükselti ve yer şekillerinin etkisiyle yazları sıcak ve kurak, bahar aylarında ise ılıman bir iklime sahip Bakü, kendisiyle özdeşleşen güçlü rüzgârlarıyla dikkat çekmektedir. Yer altı kaynakları bakımından zengin bir şehir olan Bakü, tarih boyunca bölgenin önde gelen yerleşimlerinden biri olmuştur. Arap kaynaklarında şehrin tuz ve petrol bakımından zengin olduğu kaydedilmiştir. Buna karşın bölge akarsu açısından oldukça fakirdir. Abşeron yarımadasındaki akarsular genellikle kısa mesafeli olup dört mevsim sürekli akış göstermemektedir. Bakü'nün konumlandığı bölge "tuzlu göller diyarı" olarak bilinmektedir.¹⁶ Demografik açıdan, periferisindeki yerleşimlere nazaran yoğun bir nüfusa sahip olan Bakü, hususen petrol endüstrisinin gelişimiyle cazibe merkezi haline gelmiştir. 19. yüzyıl başlarında yaklaşık 3000 olan şehir nüfusu Sovyetler Birliği döneminde hızla artarak, Birliğin dağıldığı 1991 yılında 1.772.000'e ulaşmıştır.¹⁷ Bu büyüme, Bakü'nün Sovyetler Birliği'nin en kalabalık şehirlerinden biri olarak göz önüne çıkmasını sağlamıştır.

Diğer taraftan, Taşkent de coğrafi, siyasi, tarihî, ekonomik ve kültürel bakımdan Bakü kadar çeşitlilik gösteren ve kendine özgü bir kimlik geliştiren şehirlerden biridir. Özbekistan'ın kuzeydoğusunda, Siriderya'nın sağ kollarından Çirçik Nehri tarafından sulanan verimli bir vahada kurulan şehir, zengin tarihiyle ön plana çıkmaktadır. Göçebe yaşam tarzı ile tarım medeniyetinin buluştuğu bu bölge, Tunç Çağı'ndan itibaren önemli bir etkileşim alanı olmuştur. Şehrin geçmiş M.Ö. 2. bin yıla kadar uzanırken, etimolojik olarak "Çaç", "Yaç", "Şaş", "Binkes" gibi adlarla anılmış; "Taşkent" ismi ise Türk konar göçerlerin bölgeye yerleşmesiyle yaygınlık kazanmıştır.¹⁸ Göçebeler tarafından "on iki kapılı şehir" olarak da tanımlanan şehir¹⁹ 16. yüzyılın sonlarından itibaren literatürde genellikle "Taşkent" olarak yer almıştır. Şehir, İpek Yolu güzergahında yer alması sebebiyle tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olmuş ve bu konumu nedeniyle dış güçlerin işgaline uğramıştır. Taşkent'in kurulduğu vaha, Türkistan'ın kurak otlakları, kumlu çölleri ve düz ovalarını çevreleyen geniş vaha kuşaklarından biridir. Bölgeye özgü karasal ve subtropikal iklim, keskin sıcaklık değişimlerine neden olmakla birlikte, Nisan'dan Ekim ayına kadar süren sıcak ve kurak yaz mevsimlerine rağmen verimli lös toprakları şehre bol

14 Qılman İlkin, *Bakı və Bakılılar*, Nurlar Nəşriyyat Poliqrafiya Mərkəzi, Bakı 2006, s. 3-5.

15 Davut Dursun, "Bakü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, (1991), s. 550.

16 V. Əfəndiyev & S. Nağıyev, *Geourbanistika*, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, Bakı 2016, s. 12.

17 Dursun, agm., s. 550.

18 Abdulahad Muhammadjonov, *Qang Qadimgi Toshkent va Toshkentliklar (Tarixiy Lavhalar)*, Sharq Nashriyot, Taşkent 2009, s. 35-36.

19 Gabriel Bonvalot, *Eski Yurt*, çev. M. Reşat Uzman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 2005, s. 35.

miktarda tarım ürünü sağlamaktadır. Pamuk üretimi de bu elverişli koşullar altında kolaylıkla yapılmaktadır. Bereketli tarım alanlarının varlığı ve kale duvarları arasında bulunan yoğun kavak ağaçları, Taşkent'e "bahçe şehir" unvanını kazandırmıştır.²⁰ Bölgenin su kaynaklarının zenginliği, verimli toprakları, zengin bitki örtüsü ve faunası ile yer altı zenginlikleri, Taşkent'i tarih boyunca cazibe merkezi haline getirmiştir.

Bir ülke ya da bölgede, diğer şehirlere nazaran ön plana çıkan, iyi bir pazar haline gelen ve uluslararası düzeyde görünür olan yerleşim yerleri, "Primat Şehir" (Primat City) olarak adlandırılmaktadır.²¹ Bu şehirler, eğitim, sağlık, sanat, ekonomi gibi alanlarda insanları cezbeden olanaklara sahip olup, şehir dışında yaşayanlar için "gitmek istenilen" merkezler olarak düşünülmektedir. Görüldüğü üzere, Bakü ve Taşkent bulundukları bölgelerde "Primat Şehir" olarak ön plana çıkmaktadır. Siyasi, ekonomik, kültürel ve ticari alanlarda sağladıkları üstünlük bu şehirlerin sadece yerel düzeyde değil, uluslararası düzeyde de dikkat çekmelerine neden olmuştur. Tarih boyunca birçok kez dış güçlerin ilgisini çeken bu şehirler defalarca işgal edilmiş ve bu süreçlerin etkisiyle kimliklerinde önemli değişimler yaşamıştır. Şehirlerin tarihsel dönüşümleri hem iç dinamikleri hem de dış etkileşimleri yansıtan birer kimlik mozaiki olarak değerlendirilebilir.

Rüzgarlar Şehri Bakü: Kimlik Dinamikleri

Azerbaycan'ın başkenti Bakü; tarihi, ekonomik, kültürel bir cazibe merkezi olmasının yanında kendine mahsus bir kimliğe de sahiptir. Bu kimliğin oluşumu, korunması ve nesiller boyu aktarılması, tarihsel süreçte çeşitli dinamiklerin etkisiyle şekillenmiştir.

Mimari ve Kentsel Kimlik

Bakü'nün tarihi, farklı ideolojiler ve güçler arasındaki mücadelelerle şekillenmiş, bu durum şehrin kentsel kimliği üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu süreçte çeşitli etnik gruplar önemli roller üstlenmiş, özellikle Ruslar, şehrin kimlik ve dönüşüm dinamiklerinde belirgin bir aktör olarak öne çıkmıştır.²² 19. yüzyıldan 20. yüzyılın sonlarına kadar Rus etkisi, Bakü'nün kentsel kimliğini şekillendiren ve dönüştüren kritik bir unsur olmuştur. Hususi olarak "mimari", kent kimliğinin temel bir unsuru olarak, Bakü'nün özgünlüğünü ve farklılığını yansıtmaktadır. Şehrin mimari tarihine bakıldığında, her dönemde özgün tarzların ortaya çıktığı görülmektedir. Rus etkisinden önce geleneksel mimari tarzlar hâkimken, Rusların gelişiyile birlikte Batı tarzı mimari formlar Bakü'ye taşınmıştır. 19. yüzyılın ortalarında Kasım Bey Hacıbabeyov'un tasarladığı ve günümüzde hala kullanılan Fevvareler Meydanı, dönemin mimari anlayışına uygun olarak Batılı ve geleneksel tarzların entegrasyonunu örneklemektedir.²³

20 Jeff Sahadeo, *Russian Colonial Society in Tashkent: 1865-1923*, Indiana University Press, Bloomington 2007, s. 13.

21 Mark Jefferson, "The Law of the Primate City", *Geographical Review*, 29/2, (1939), s. 227.

22 Bayrakdar, agm., s. 112.

23 Şamil Fətullayev, *Bakı Memarları XIX Əsrin Sonu – XX Əsrin Əvvəllərində*, Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi, Bakı 2013, s. 48-49.

Sovyet dönemiyle²⁴ birlikte Bakü'nün mimarisi yeni bir felsefe doğrultusunda değişim göstermiştir. 1920-1930 yılları arasında konstruktivizm hareketi, beton kullanımını ve işlevselliği ön planda tutarak şehrin mimari kimliğinde önemli bir yer edinmiştir. Bu mimari tarz, Bakü'nün iklim koşullarına uyarlanmış ve estetik ile işlevselliği birleştirerek halkın beğenisini kazanmıştır.²⁵ İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise mimaride işlevsellik ve minimalizm öncelik kazanmış, sosyalist yaşam tarzını teşvik etmek amacıyla sosyal alanlar ve temel hizmetlerle donatılmış yeni yerleşim yerleri inşa edilmiştir. Bu kapsamda özellikle mikrorayonlar öne çıkmaktadır. Sovyet döneminde zaman içinde sosyalist şehir planlama ilkeleri ve sosyalist şehir konsepti Bakü'de uygulanmaya başlamıştır. İlk aşamada, komünal yaşamı teşvik eden evler inşa edilmiş²⁶ ve ardından bu yapılar dönemin ihtiyaçlarına uygun şekilde dönüştürülmüştür. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak amacıyla yeni yerleşim alanları oluşturulması fikri öne çıkmış ve Sovyet Rusya'nın diğer şehirlerinde geliştirilen yerleşim modelleri Bakü'de de uygulanmıştır. Mikrorayonlar, 10-15 bin kişilik konut komplekslerinden oluşacak şekilde tasarlanmış ve sosyalist düşünceler doğrultusunda daha önce kullanılmayan yerlerde yaşam alanları inşa edilmiştir. Kafeteryalar, okullar, kreşler ve parklar gibi sosyal ihtiyaçları karşılamak amacıyla planlanan mikrorayonlar, sanayi bölgelerinden ayrı bir şekilde düşünülerek önceki sosyalist şehir planlama modellerinden farklılık göstermiştir. Kruşevka olarak adlandırılan bu yapılar eşitlik ilkesi doğrultusunda inşa edilmiştir. 1991 yılı itibarıyla, Bakü çevresinde dokuz mikrorayon bulunmaktadır.²⁷ Savaş sonrası dönemde mikrorayonların inşasıyla birlikte Bakü'de altyapı, parklar, meydanlar, kamu binaları ve bahçeler gibi sosyal alanların yapımına da hız verilmiştir.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Bakü'de ulusal mimari anlayışın canlandığına tanıklık edilmektedir. Bu dönemde modern yapılar, geleneksel mimariyle bir arada bulunarak çağdaş ve tarihsel unsurların uyumunu sergilemiş ve şehrin kültürel mirasını yansıtmaya başlamıştır. Ortaya çıkan mimari çeşitlilik, eski-yeni, geleneksel-modern bağlamında Bakü'nün farklı dönemlerinin yansımalarını bir araya getiren özgün kimliğini oluşturmada önemli rol oynamaktadır. Bağımsızlık sonrası Bakü'nün demografik yapısının hızlı bir şekilde değişmesi kentleşme sürecine de yansımıştır. Rus tahakkümü altında şehir etnik olarak daha çeşitli bir hüviyete sahipti. Bağımsızlıktan sonra Ruslarla birlikte diğer etnik grupların da Bakü'yü terk ettiği gözlemlenirken, yoğun bir şekilde iç göç yaşanmıştır. Bu süreçte Bakü'nün son 30 yıllık

24 Sosyalist şehirlerin temel özellikleri, işçiler sınıfı ile üst sınıf arasındaki ayrımların ortadan kaldırılması, şehir ile kırsal alan arasındaki farkların minimuma indirilmesi, komünist toplumun ideal bir model olarak benimsenmesi, kadınların üretken faaliyetlere katılarak geleneksel ev içi rollerin kısıtlamalarından kurtarılması ve eşit bireyler olarak topluma entegrasyonu, ayrıca sosyal ilişkiler ve üretimi destekleyecek şekilde bir planlamanın yapılmasıdır. Bu özellikler, M. J. Thomas'ın *City Planning in Soviet Russia (1917-1932)* adlı eserinde kapsamlı bir biçimde incelenmiştir.

25 Elçin Əliyev, *Konstruktivizm Dövrü: XX Əsrin 1920-1930-cu illərinin Bakı Memarlığı*, Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi, Bakı 2013, s. 23.

26 Əliyev, *age.*, s. 157.

27 Gökhan Ataşer & Leyla Sayfutdinova, "Bakü", *Türk Dünyası Başkentleri*, ed. Murat Yılmaz & Ayşe Çolpan Kavuncu, SFN, Ankara 2014, s. 292.

süreçte aldığı düzensiz göç, şehrin çeperlerinde gecekondu mahallelerinin oluşumuna neden olurken plansız büyümenin de önünü açmıştır. Gecekondu mahallelerinin oluşumu, şehir merkezinde korunan ve yıllardır aktarılan geleneksel ve ulusal mimariye de zarar vermektedir.

Mimari dışında, Rus etkisi Bakü'nün kültürel dokusuna da nüfuz etmiştir. Rus dilinin ve yaşam tarzının hâkimiyeti, şehrin kültürel hayatını ve kimlik dönüşümünü derinden etkilemiştir.²⁸ Ruslaştırma politikaları, şehrin kültürel yaşamını yeniden şekillendirirken, Azerbaycan millî kimliğinin güçlenmesini de teşvik etmiştir. Rusların “öteki” olarak algılanması, Azerbaycan Türklerinin kendi kimliklerini ifade etmelerini ve korumalarını sağlamıştır. Bu bağlamda, 28 Nisan 1957'de Cahid Hilaloğlu ve Cengiz Abdullayev tarafından Kız Kulesi'ne Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bayrağının çekilmesi ve 1967 yılında Nevruz Bayramı'nın kutlanması gibi kültürel ve politik adımlarla millî bilincin yeniden canlanması sağlanmıştır.²⁹ Bu tür eylemler, Bakü'nün ve sakinlerinin millîleşmesine katkıda bulunmuş, şehrin kimliğinde bir dönüşüm yaratmıştır.

Dil ve Kültürel Aktarım

Dil, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda kültürel aktarımın ve kimlik inşasının temel taşlarından biridir. Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki hâkimiyeti döneminde dil politikaları, toplumsal hafızayı kontrol etmek, kültürel değerleri baskılamak ve yeni bir ideolojik düzen kurmak amacıyla bilinçli bir şekilde yürütülmüştür. 1806 yılında Bakü'yü ele geçiren Çarlık yönetimi, Rus kültürünü üstün kılmaya yönelik politikalar uygulamış ve Rusça resmî dil konumuna yükselmiştir. Bu süreçte Azerbaycan Türkçesi'nin gelişimi ve kullanım alanı daralmış, ifade zenginliği giderek zayıflamıştır. Tüm bu baskılara rağmen 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Hasan Bey Zerdabi (1837-1907), Ali Bey Hüseyin Zade, Celil Mehmetkuluzade, Ömer Faik Numanzade gibi isimlerin girişimiyle Azerbaycan dili üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde dil bağlamında altı çizilmesi gereken değişim, Azerbaycan Türkçesi üzerinde yoğun bir şekilde Osmanlı Türkçesi etkisinin görülmesidir. Bu etki yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiş, Sovyet rejiminin baskısı neticesinde son bulmuştur.³⁰ Yine aynı dönemde, basın ve edebiyat sahasında yeni bir Bakü lehçesi de ortaya çıkmıştır.³¹

Dil üzerindeki manipölasyonlar doğrudan toplumsal etkilere yol açmıştır. Kültürel kimliğin önemli bir bileşeni olan dil, sömürgeci güçlere karşı direnişin odak noktası haline gelmiştir.³² Bu nedenle hem Çarlık hem de Sovyet yönetimleri, dil politikalarını siyasi bir araç olarak

28 Bruce Grant, “Cosmopolitan Bakü”, *Ethnos: Journal of Anthropology*, 75/2, (2010), s. 127.

29 Elçin Qaliboğlu, “Şıxəli Qurbanovun Novruzla Bağlı Xidmətləri”, *Bakı Xalq Cəbhəsi*, 19 Mart 2010, s. 14.

30 Kamil Veli Nerimanoğlu & Ali Asker, “Milli Kimlik İnşasında Dil Unsuru ve Dil Politikası”, *Azerbaycan Düşünce Tarihi I*, ed. Ali Asker, Yurtdışı Türkler, Ankara 2021, s.230.

31 İlkin, *age.*, s. 87.

32 Ebulfez Süleymanlı, *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 157.

kullanmıştır. Alfabe değişiklikleriyle başlayan müdahaleler, günlük konuşma dilinden cadde, sokak ve meydan isimlerine kadar geniş bir alanı kapsamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'da kültürel geçmişin yeniden canlandırılması ve millî kimliğin pekiştirilmesi adına önemli adımlar atılmıştır. 1988 yılında Bahtiyar Vahabzade gibi entelektüellerin girişimiyle kurulan “Ad Bilim Komisyonu”³³, sokak, meydan ve bina isimlerini halkın onayıyla değiştirerek Türklük ve İslam vurgusunu öne çıkarmıştır. Sovyet sonrası dönemde Azerbaycan, başkent Bakü'yü yeniden şekillendirerek ulusal kimliğini yansıtan bir şehir yaratmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda dil üzerinde uzun süredir gerçekleşen deformasyonları düzeltme çalışmaları hız kazanmış ve ülkenin geçmişiyle yeniden bağ kurması sağlanmıştır.

Petrol ve Kentsel Kimlik

Geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki etkileşim kimlik oluşumunun temel yapı taşlarından biridir. Bu zaman dilimlerinin kendi kimlik unsurlarını tarihsel bir bütünden kopuk biçimde şekillendirmesi toplumsal hafızanın zayıflamasına, kolektif bilincin bozulmasına ve toplumsal birlikteliğin zarar görmesine neden olabilir.³⁴ Bu nedenle, geçmişe atfedilen anlam, kimlik inşasında özel bir öneme sahiptir. Geçmişin birikimi olan tarih, yalnızca bugünü şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda geleceğin temellerini de atar. Dünya genelinde, tarihsel izler, etnik köken fark etmeksizin toplumların kültürel kimliklerinin oluşumunda belirleyici rol oynamıştır.³⁵

Bakü'nün kentsel kimliğinin oluşumunda petrol başat bir faktör olmuştur. Şehirde petrole dair ilk kayıtlar 7. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Petrol, Bakü'nün tarihsel sürekliliğini sağlayarak toplumsal hafızayı canlı tutmuş, kentsel medeniyetin inşasına katkıda bulunmuş ve millî bilincin gelişiminde etkin rol oynamıştır. Petrol ve Bakü'nün iç içe geçmiş tarihi, toplumsal algının şekillenmesinde kritik bir yere sahiptir.

Bakü'nün tarih boyunca petrol ile olan ilişkisi, toplumsal algıların şekillenmesinde kritik bir konumda yer almıştır. Petrol, farklı dönemlerde şehir sakinlerine ekonomik, sosyal ve politik bedeller ödetmiş, bu süreç, topluluğun geçmişle bağ kurmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağ, kolektif hafızayı sürekli tazeleyerek aidiyet duygusunu güçlendirmiş ve petrolü şehrin kentsel kimliğinin ayrılmaz bir unsuru haline getirmiştir. Böylece Bakü'de petrol, yalnızca ekonomik bir kaynak olarak değil aynı zamanda tarihî, kültürel ve toplumsal yönleriyle çok boyutlu bir dinamik

33 Meryem Günaydın, “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Kimlik Politikaları”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 8/1, (2019), s. 71.

34 Yücel Öztürk, “Tarih ve Kimlik”, *Akademik İncelemeler*, 2/1, (2007), s. 16.

35 Tarihin, kent kimliği üzerindeki önemi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından daha belirgin bir şekilde vurgulanmıştır. 1964 yılında kabul edilen “Venedik Kartası” yalnızca anıtsal mimarinin değil, aynı zamanda sivil mimarinin de korunmasının gerekliliğini ortaya koyarak kültürel mirasın özünü oluşturan tarihsel dokunun korunmasını amaçlamıştır. Detaylı bilgi için bk. Zeynep Aygen, “Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı mı?”, *Cogito*, 8, (1996), s. 47.

olarak öne çıkmış ve şehrin sakinleri için güçlü bir kimlik unsuru olmuştur.³⁶ Öyle ki bu özellik Azerbaycan sanatı ile iç içe geçmiş; müzikten edebiyata birçok alanda petrol konusu işlenmiştir. Örnek olarak, Azerbaycan'ın petrol arama platformunda çalışan eşine özlem duyan bir kadının dilinden dökülen şu sözler ülkenin en önemli devlet sanatçılarından biri olan Sara Gedimova tarafından seslendirilmiştir:

“...Pıçıldaşın, pıçıldaşın, ləpələr
Bəlkə mənə bir sözünüz var sizin
Üç gecədir mənim ömür yoldaşım
Buruq qazır qucağında dənizin...”

“...Mavi sular, sevgilimə yol verin
O qayıtsın alnıaşıq, üzüağ
Çünkü qızıl Abşeronun oğluna
Bir adətdir zəfərlərlə qayıtmaq...”³⁷

Bakü'nün Koku Kimliği

Pek çok araştırmacı, kavramları somut ve ölçülebilir unsurlar üzerinden tanımlamayı tercih etmektedir. Görsel unsurlara dayalı bu tür tanımların daha kalıcı, kanıtlanabilir veya ikna edici olduğu inancı, koku ve ses gibi duyulara hitap eden faktörlerin arka planda kalmasına neden olmuştur. Oysa her şehir, duysal bir kimlik taşır ve bu kimlik, görme, işitme veya koklama gibi farklı duyular aracılığıyla ortaya çıkar. Bir şehrin duyulara hitap etme düzeyi kimliğin belirleyici bir parçası haline gelir. Bu bağlamda, şehirlerin kokusal özellikleri dikkat çekicidir.

Tarih boyunca “koku”, şehirlerin kimliğinde tanımlayıcı unsur olmuş, bazen de şehirlerin gelişim dinamiklerini tetiklemiştir. Örneğin Chicago’da et işleme endüstrisinden yayılan rahatsız edici kokular, gökdelenlerin balkon tasarımlarına kadar uzanan şehir planlama çözümlerini tetiklemiştir.³⁸ Kent merkezlerinde hâkim olan kanalizasyon, pislik ve kirli insan kokuları, bireylerin sosyal sınıflarını belirlemede önemli rol oynamıştır. Koku, yalnızca algısal bir deneyim değil, aynı zamanda mekânla kurulan iletişim biçimidir. “Bir yerdeki kokuyu algılamak, bir kokuyu diğerinden ayırt etmek ve kokuları belirli nesneler, oluşumlar, durumlar ve duygularla ilişkilendirmek, bir mekânı ve onun karakterini algılamaya katkıda bulunur.”³⁹ Bu durum, şehir ile sakinleri arasında güçlü bir bağ kurar. Ancak, modernitenin etkisiyle koku algısı büyük

36 Oğuz Kağan Bayrakdar, “Bir Dönüşüm Dinamiği Olarak Petrolün Bakü Şehir Kimliğine ve Şehirleşmesine Etkisi”, *Turkish Studies-Social*, 15/8, (2020), s. 3396-3397.

37 Sözleri İslam Seferli’ye ait olan, Sara Qedimova tarafından ifa edilen “Pıçıldaşın lepler” şarkısının sözleri için bk. <https://kayzen.az/blog/mahni-lyrics/28269/sara-q%C9%99dimova-p%C4%B1%C3%A7%C4%B1lda%C5%9F%C4%B1n,-l%C9%99p%C9%99l%C9%99r.html>.

38 John Urry, “Kent Hayatı ve Duyular”, *Kent Sosyolojisi*, çev. Mahmut H. Akın, ed. Köksal Alver, Hece Yayınları, Ankara 2019, s. 311.

39 Urry, agm., s. 312.

ölçüde değişmiştir. Geçmişte sınıfsal ayrımların bir göstergesi olarak görülen yoğun kokular, modern şehir planlama anlayışı içinde “istenmeyen” unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Hijyen standartlarının yükselmesi, duş ve banyo teknolojilerindeki ilerlemeler ve yaşam alanlarının yeniden düzenlenmesi, şehirlerdeki kokusal deneyimi dönüştürmüştür. Bauman, “modernitenin savaşı kokular üzerinden ilan ettiğini” öne sürmüştür. Modernitenin inşa etmeye çalıştığı kusursuz düzen, kokular için yer ayırmamıştır.⁴⁰ Zamanla şehir planlamacıları kokuları düzenlemiş, hoş olmayan olarak değerlendirilen kokuları şehirlerin dış bölgelerine itmiştir.

Koku ile kentsel kimlik arasındaki ilişkinin en yoğun hissedildiği şehirlerden biri de Bakü’dür. Petrolün kendine özgü kokusu, uzun yıllardır Bakü’nün kimliğiyle özdeşleşmiş ve bu kokusal kimlik şehrin toplumsal hafızasında derin bir yer edinmiştir. Koku, yalnızca bireysel anıları değil, aynı zamanda kolektif hafızayı da tetikleyen güçlü bir unsurdur.⁴¹ Bakü’de petrol kokusu hem şehir sakinleri hem de ziyaretçiler için tanımlayıcı bir özellik haline gelmiş, şehirle ilgili anıların ve aidiyet hissinin temel taşlarından biri olmuştur. Petrol kokusu, Bakü sakinleri için tanıdık bir çevre duygusu yaratır. Bu tanıdıklık, bireylerin çevrelerini anlamlandırmasına yardımcı olur ve güçlü bir aidiyet hissi oluşturur. Öyle ki Bakü dışındaki bir yerde petrol kokusuyla karşılaşan bireyler yalnızca bir kokuyu değil aynı zamanda şehre dair duygusal bağlarını da hatırlar. Böylece koku, şehrin kimliğinin ayrılmaz bir parçası ve duygusal bir bağlantı noktası olarak öne çıkar.⁴²

Coğrafya ve Doğal Kaynaklar Ekseninde Bakü Kimliği

Şehirlerin oluşum ve gelişiminde coğrafi unsurların, özellikle su kaynaklarının rolü büyüktür. Tarih boyunca uygarlıklar, göller, nehirler ve denizlerin çevresinde kurulmuş; su yolları ise toplumların dış güçlere karşı koruma sağladığı alanlar arasında yer almıştır. Hazar Denizi kıyısında kurulu Bakü, bu bağlamda deniz kenarında yer alan şehirlere örnek temsil etmektedir.

40 Zygmunt Bauman, “The Sweet Scent of Decomposition”, *Forget Baudrillard?*, ed. C. Rojek & B. Turner, Routledge, London 1993, s. 24.

41 Cantürk Akben, “Hayatımızı Yöneten Kokular”, *Onto Dergisi*, 17, (2019), s. 38.

42 Bauman’ın vurguladığı gibi, modernite, kokulara karşı sistematik bir savaş açmıştır. Bu dönüşüm, Bakü’de de kendisini belirgin şekilde göstermektedir. Koku, aidiyet duygusuyla yakından ilişkilidir; bir mekân, kişi ya da alanla ilişkilendirilen koku, yalnızca o mekânı tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda kendini “öteki” olana karşı muhafaza eder. Ancak modernizmin etkisiyle bu algı değişmiş, kokular moda ve beklentilere uygun şekilde düzenlenmiştir. Bakü ile petrol arasındaki ilişki ise modern zamanlardan çok daha önce başlamıştır. Bakü’nün petrolle olan ilişkisi ise modern dönemlerden çok daha önce başlamıştır. Bölgedeki petrol varlığı 7. yüzyıla kadar uzanmakta; ısınma, ilaç yapımı ve aydınlatma gibi temel insani ihtiyaçlar için kullanılmaktaydı. Petrolün ekonomik bir meta haline gelmesi, Bakü’de geniş petrol bölgelerinin oluşumuna zemin hazırlamış, bu durum ise şehrin geneline yayılan karakteristik bir petrol kokusunu beraberinde getirmiştir. Günümüzde Bakü’ye ilk kez gelenler, bu kokuyu hala fark etmektedir. Şehir merkezindeki birtakım petrol alanları, şehri güzelleştirme adına dönüştürülmüş olsa da hala görülebilen petrol kuyularından yayılan koku, şehrin tanımlayıcı bir özelliği olarak varlığını sürdürmektedir. Bu koku, dışarıdan gelen ziyaretçiler için Bakü’yü diğer şehirlerden farklı kılan ayırt edici bir dinamik olarak öne çıkmaktadır. Modernizmin şehir merkezinde “koku” algısını hâkim kılma çabalarına rağmen, petrol kokusu özellikle şehrin çeperlerinde hala belirgin bir şekilde hissedilmekte ve Bakü’nün kentsel kimliğinde önemli bir rol oynamaktadır.

Denizin sağladığı imkanlar doğrultusunda şehirde ticaret gelişmiş, zamanla Bakü ipek yolunun en önemli güzergahlarından biri haline gelmiştir.

19. ve 20. yüzyıllarda Bakü'nün temel sorunlarından biri, temiz su kaynaklarının yetersizliği idi. Şehirde temiz içme suyu büyük ölçüde eksikti ve ihtiyaçlar genellikle seyyar su satıcılarıyla karşılanıyordu. Ancak petrol zengini Taşiyev'in çabalarıyla 1917 yılında tamamlanan ve hâlâ kullanılmakta olan “Şollar Su Boru Hattı” hizmete girmiştir.⁴³ Bu su kaynağı yalnızca toprak verimliliğini artırmakla kalmamış, aynı zamanda Bakü'nün ekonomik ve sosyal yapısını şekillendirmiştir. Bu kapsamda, Rusların şehri ele geçirmesinden sonra “denizcilik” ve “su kaynakları” bağlamında yürütülen faaliyetler devam etmiş, şehre temiz su sağlamaya önem vermişlerdir. Rus yöneticiler Bakü'nün stratejik konumunu değerlendirmek amacıyla denizcilik alanında girişimlerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda, Hazar Filosunun Astrahan'dan Bakü'ye taşınması şehirde bazı yapısal değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bu süreçte inşa edilen liman ve limanın gereksinimlerini karşılayacak sivil yapılanmalar Bakü'nün ekonomik ve sosyal dönüşümünü hızlandırmıştır.⁴⁴ Bu gelişmeler sonucunda Bayıl bölgesi günümüze kadar stratejik önemini koruyan önemli merkezlerden biri hâline gelmiştir.

Bakü'nün kentsel kimliği üzerinde en dikkat çekici doğal unsur Hazar Denizi'dir. Deniz kıyısında kurulan şehir, tarih boyunca bu kaynaktan güç almıştır. Günümüzde Hazar kıyıları, özellikle yaz aylarından serinlemek, sosyalleşmek ve vakit geçirmek isteyenler için en çok rağbet gören alanlardandır.

Doğal olaylar da Bakü'nün kimliğinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Şehri tanımlamada kullanılan en önemli faktörlerden biri olan ve Azerbaycan dilinde “külek” olarak ifade edilen rüzgârı özellikle belirtmek gerekir. Kuzeyden esen “Hazrî” rüzgârı, kış mevsiminin gelişini simgeler. Yerel bir deyişe göre, “Bakü'de kış ne zaman başlar?” sorusuna “Hazrî estiğinde” cevabını veren kişi gerçek bir Bakülüdür. Tarihsel açıdan, rüzgârların etkisi, şehrin adında dahi kendini göstermektedir. Fars kaynaklarında şehir “Badkubê” (بادکوبه) olarak anılmaktadır ki bu ad “rüzgârların vurduğu yer” anlamına gelmektedir.⁴⁵ Bu nedenle rüzgâr, yalnızca şehrin adını değil, sakinlerinin kimliğini de şekillendirmiş ve Bakü'nün “külekler şehri (Rüzgârlar Şehri)” olarak anılmasına vesile olmuştur.

Ulaşım Altyapısı ve Kentsel Kimlik

Demiryolları ve metro hatlarının gelişimi Bakü'nün kentsel kimliğinin şekillenmesine katkı sağlamıştır. Bakü'de demiryolu inşası 1878 yılında başlamış ve ilk hat 1880 yılında tamamlanmıştır. İlk olarak petrol sahaları ile şehir merkezi arasındaki ulaşımı sağlamak amacıyla inşa edilen demiryolları, petrol taşımacılığında vagon kullanımının da başlangıcını oluşturmuştur.

43 Jean Patterson, “Shollar Water: A Century Later”, *Azerbaijan International*, 7/3, (1990), s. 72-73.

44 İlkin, *age.*, s. 106.

45 İlkin, *age.*, s. 3-5.

1883 yılı itibariyle Bakü-Gence-Tiflis ve ardından Batum’a kadar uzanan demiryolu bağlantıları kurulmuş; bu sayede Azerbaycan, Rus İmparatorluğu’nun demiryolu ağına entegre edilmiştir. Ayrıca Bakü-Derbent hattı, kuzeye yönelik petrol taşımacılığında önemli bir artış sağlamıştır. Sovyet döneminde bu altyapı geliştirilmeye devam edilmiş ve 1926 yılında Azerbaycan’da ilk elektrikli demiryolu hattı hizmete girmiştir.

Bakü’nün kent kimliğini şekillendiren bir diğer ulaşım altyapısı metro sistemidir. 6 Kasım 1967’de Türk Cumhuriyetleri arasında bir ilk olarak açılan Bakü metrosu, başlangıçta Bakü Soveti, 26 Bakü Komiseri, 28 Nisan, Gençlik ve Neriman Nerimanov gibi istasyonlardan oluşuyordu. Ancak Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasının ardından bu istasyon isimleri ulusal kimlik ve ideoloji doğrultusunda yeniden adlandırılmıştır. Günümüzde, Nesimi, Mimar Acemi, Cafer Cabbarlı, Hatai, 28 Mayıs, Köroğlu, Gara Garayev ve Hezi Aslanov gibi Azerbaycan’ın kültürel ve tarihî şahsiyetlerine ithaf edilen isimler metro istasyonlarına verilmiştir. Bu durak isimleri Azerbaycan’ın tarihî, edebî, sanatsal ve toplumsal kimliğini yansıtan anlamlar taşımaktadır. Azerbaycan şiirinin öncülerinden ve tasavvuf düşüncesinin simgelerinden olan Nesimi; Orta çağ Azerbaycan mimarisinin öncüsü Mimar Acemi, Azerbaycan modern tiyatrosunun kurucusu Cafer Cabbarlı, Safevi Devleti’nin kurucusu Şah İsmail Hatai ve 20. yüzyıl Azerbaycan müziğinin önde gelen bestecilerinden Gara Garayev metro istasyonlarıyla simgesel hale getirilmiştir. Buna ek olarak, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin ilan edildiği günü temsil eden “28 Mayıs” durağı, modern devlet kimliğinin sembolüdür.

Bu isim değişiklikleri, Azerbaycan’ın bağımsızlık sonrası kimliğini vurgulama ve Azerbaycan kültürünü onurlandırma amacı taşımaktadır. Sovyet dönemi boyunca metro istasyonlarının adları genellikle Ruslaştırma politikalarının bir yansıması olarak Azerbaycan kimliğinden uzak bir şekilde belirlenmişti. Bağımsızlık sonrasında ise metro ağı, Azerbaycan edebiyat, sanat ve siyaset tarihine atıfta bulunacak şekilde yeniden düzenlenmiş ve bu değişimle ulusal kimlik pekiştirilmiştir. Böylece Bakü hem Azerbaycan kültürünü yüceltmış hem de kendisini uluslararası alanda bu kimlikle tanıtmayı hedeflemiştir.

Mezarlıklar ve Kentsel Kimlik

Modern dönemde mezarlıkların şehirlerdeki rolü ve konumu önemli ölçüde değişmiştir. Yahya Kemal’in “Milliyetini idrak eden bir millet, ölüleriyle yaşar” sözü, mezarlıkların bir toplumun tarihsel ve ulusal kimliğindeki kritik önemini vurgular. Mezarlıklar yalnızca defin alanları değil, aynı zamanda bir milletin tarihsel sürekliliğinin, toplumsal hafızasının ve aidiyet bilincinin somut izleridir. Kemal’e göre mezarların yok edilmesi, vatanın ve ulusal kimliğin kaybı anlamına gelir. Bir toprak parçasının vatan olarak kabul edilebilmesi, mezarlıkların varlığına ve bu alanların millileşme sürecindeki rollerine bağlıdır. Bu yönüyle mezarlıklar, geçmişle günümüz arasında bir köprü kurarak toplumların tarihsel köklerini ve belirli bir coğrafyadaki varlıklarının sürekliliğini temsil eder.

Mezarlıklar aynı zamanda geçmişin “sigortası” olarak tarih ve coğrafyanın somut izlerini taşır. Bu nedenle, bir toplumun tarihsel mirasını koruyabilmesi, mezarlıklarına verdiği önemle yakından ilişkilidir. Ancak modernizmin etkisiyle mezarlıklar umumiyetle kentsel alanların dışına taşınmış ve kent sakinlerinin günlük yaşamından uzaklaştırılmıştır. Buna karşın Bakü, şehir içinde derin tarihsel ve kültürel köklere sahip mezarlıklarıyla, halkın hafızasını ve kimliğini korumayı başarmıştır. Bakü’nün bu mezarlıkları Azerbaycan’ın tarihsel mirasını, ulusal kimliğini ve topraklar üzerindeki sahiplik iddiasını somutlaştıran önemli semboller olarak öne çıkmaktadır.

Tablo: Tarihsel süreçte Bakü mezarlıkları

Bronz Çağı	Türkan, Bibiheybet
Orta Çağ	Kadim Buzovna, Merdekan, Bilgeh, Maštağa, Nardaran, Ramana, Hövsan
16. ve 17. yüzyıllar	Birinci Zire, Gürgen
19. yüzyıl	Dağüstü Kabristanlığı (1883)
20. yüzyıl	Nerimanov Rayonu (1904), Fahri Hiyaban (1948), Şehidler Hiyabanı (1990), Alman Esirleri Kabiristanlığı (1946), İkinci Fahri Hiyaban, İkinci Şehidler Hiyabanı (2019), Yasamal (1940)

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tabloda kronolojik olarak sunulan Bakü mezarlıkları, kentsel alandaki varlıklarıyla ulusal kimliğin ve kentsel medeniyetin oluşumundaki önemini ortaya koymaktadır. Bu mezarlıklar, Azerbaycan’ın bu topraklardaki tarihsel sahipliğini teyit eden somut kanıtlar olarak öne çıkmaktadır. Her yüzyıla ait izler taşıyan mezarlıkların varlığı, şehrin tarihsel sürekliliğini vurgulamakla kalmayıp aynı zamanda Bakü’nün zengin tarihsel mirasını da yansıtmaktadır. Hususi olarak Bakü’yü tepeden gören bir yamaca konumlanan Şehidler Hiyabanı günümüzde de hem yerlilerin hem de turistlerin uğrak noktalarındandır. 1918 yılında gerçekleşen Bakü Muharebesi’nde şehit düşen Türklerin defnedildiği bir mezarlık iken Sovyet döneminde Sergey Kirov Parkı olarak dönüşmüş, daha sonra Sovyetlerin dağılmasına yakın 20 Yanvar şehitlerinin de defin mekânı olmuştur. Şehre hâkim bir noktada yer alması, ülke tarihinde dönüm noktası oluşturan olayların anılarının yaşatılması bu mezarlığı ulusal anlamda ön plana çıkartmaktadır. Zaman içinde mezarlıkların yoğunluğu incelendiğinde, hususiyle 20. yüzyılda belirgin bir artış olduğu dikkat çekmektedir. Bu artış, şehirdeki demografik değişimler ve toplumsal dönüşümlerle doğrudan ilişkilidir. Aynı yüzyılda eklenen şehitlikler ise Bakü’nün kentsel kimliğine yeni bir boyut kazandırmış ve ulusal dayanışma duygusunu pekiştirmiştir. Ancak, Rus hakimiyeti döneminde birçok mezarlık tahrip edilmiştir. Bu durum, Azerbaycan’ın tarihsel mirasını ve ulusal kimliğini hedef alan girişimlerin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Tüm bu zorluklara rağmen günümüze kadar ayakta kalan mezarlıklar, bir taraftan Azerbaycan medeniyetinin direnişini temsil ederken, diğer taraftan şehrin tarihsel sürekliliğini ve toplumsal hafızasını canlı tutan, kentsel kimliği üzerinde etkileri bulunan dinamiklerden olmuştur.

Bakü ve Şehir Kapıları

Bir yerden diğer yere geçişi sağlayan şehir kapılarının tarihi eskilere dayanmaktadır. Mezopotamya, Mısır, Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinde şehir surlarının bir parçası olarak şehre giriş çıkışı kontrol altına almak amacıyla inşa edilen kapılar zaman içerisinde kentlerin anıtsal yapılarına dönüşmüştür. Bakü’de de bu kapıların örnekleri bulunmaktadır. Eski Bakü’nün iki önemli kapısı mevcuttur. Bunlardan biri, kuzeydoğu geçidini sağlayan Şamahı Kapısı (Qoşa Qala Qapısı) diğeri ise güneybatıda yer alan ve Dağlık Kapısı olarak da bilinen Salyan Kapısı’dır.⁴⁶ Şehir kapıları, kent kimliği ve dönemin sosyo-ekonomik yapısı, etnik durum hakkında fikir sahibi olmamıza olanak tanıdığı gibi, yine şehrin güvenlik unsurlarını analiz etmemize de imkân sağlar. Bu bakımdan kadim kapılar, günümüze aktarılan yapılardan fazlasını ifade edebilmektedir.

Gastronomi ve Kentsel Kimlik

Gastronominin de şehirlerin medeniyeti ve kimliğinin şekillenmesinde etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Bakü, zengin geleneksel mutfak mirasıyla bu alanda öne çıkan şehirlerden biridir. “Ağ şanı qara şanı” (beyaz ve siyah üzüm), “Bakü inciri”, “Bilgeh Zeferanı”, “Bakü Düşberesi”, “Qara Havyar” (kara havyar), “Corat qutabı”, “Hövsan soğanı”, “şekerbura” ve “paxlava” gibi lezzetler Bakü’nün gastronomik kimliğini oluşturan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu özel ürünler ve onlardan yapılan yemekler Bakü’nün gastronomik zenginliğinin yanında şehrin kültürel mirasını ve kimliğini de yansıtmaktadır. Bakü’ye özgü bu tatlar şehrin dört bir yanında farklı mekânlarda deneyimlenebilmekte ve hem yerel halk hem de ziyaretçiler için şehirle bir bağ kurulmasını sağlayabilmektedir. Geleneksel mutfak kültürünün korunup gelecek nesillere aktarılması, Bakü’nün kültürel sürekliliğinin ve kentsel kimliğinin sürdürülebilirliği açısından da kıymetlidir.

Anıtsal Mimari ve Kimlik

Bakü’nün kimliği, gastronomik mirasının yanı sıra şehirdeki anıtsal yapılarla da güçlü bir şekilde tanımlanmaktadır. Şehir yöneticileri “Bilbao etkisi”⁴⁷ olarak bilinen modern mimari yaklaşımdan esinlenerek sürrealizm etkisi taşıyan ikonik yapılar inşa etmeye öncelik vermişlerdir. Bu yapılardan biri, Zaha Hadid tarafından tasarlanan ve çağdaş tasarımıyla şehrin silüetine damga vuran Haydar Aliyev Kültür Merkezi’dir. Bu kültür merkezi, yalnızca Bakü’nün değil, tüm Azerbaycan’ın modern yüzünü simgeleyen bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Kültür merkezinin yanı sıra Bakü’de ikonik sayılabilecek geleneksel mimarinin yansıması olan

46 İlkin, *age.*, s. 14.

47 Ibon Areso, “Bilbao’s Strategic Evolution: From the Industrial to the Post-Industrial City”, Osaka Transformation Conference, 2007.

mekânlar da bulunmaktadır. Surlarla çevrili dar sokakları, müzeleri ve sanat galerileriyle “İçeri Şehir (Old City)”, Bakü’nün tarihî ve kültürel mirasını temsil eden önemli bir odak noktasıdır.

Bakü’nün kimliğini tanımlayan diğer önemli yapılar arasında “şehitler hiyabanı” ve “alev kuleleri” bulunmaktadır. Şehrin pek çok noktasından görülebilen Alev Kuleleri, Bakü’nün modern çehresinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu kuleler, ülkenin yer altı enerji kaynaklarına, eskiden bölgede varlığı bilinen zerdüştlüğe ve geleneksel “buta” motifine göndermeler yaparak hem geçmişe hem de geleceğe yönelik bir anlam atfetmektedir. Aynı zamanda bu yapılar, toplumsal bağları güçlendiren ve Azerbaycan’ın kültürel kimliğini yansıtan mimari kimlik işaretleri olarak öne çıkmaktadır.

SSCB’nin çöküşüyle Azerbaycan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını kazanmasının ardından, özellikle Bakü’de ulusal kimliği hızla yeniden inşa etme çalışmaları başlamıştır. Şehirdeki kentsel alanların millileştirilmesi süreci, Rus geçmişine ait sembollerin yerine Azerbaycan medeniyetini temsil eden unsurların getirilmesini içermiştir. Sokaklar, meydanlar ve toplu taşıma güzergâhları, ulusal değerleri yücelten isimlerle yeniden adlandırılmış; bu değişiklikler kolektif hafızanın korunmasına ve ulusal bilincin oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Bakü’nün anıtsal mimarisi yalnızca estetik bir değer değil, aynı zamanda Azerbaycan halkının tarihsel sürekliliğini ve kimlik arayışını simgeleyen bir güç olarak varlığını göstermektedir.

İkili Şehir Taşkent: Kimlik ve Dönüşüm

Taşkent, zengin tarihî birikimi ve stratejik konumu ile Türkistan’ın önde gelen merkezlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Coğrafi avantajları ve doğal kaynakları şehri tarih boyunca cazibe merkezi haline getirirken, bu özellikler şehrin kimliğinde önemli dönüşümlere neden olmuştur. Geleneksel değerler temelinde şekillenen Taşkent, zaman içinde sosyal, kültürel ve politik dinamiklerin etkisiyle özgün bir karakter edinmiştir. Bu dönüşüm süreci, şehrin kimliğini yeniden inşa ederken farklı tarihsel, ekonomik ve kültürel unsurlar bu sürecin temel belirleyicileri olmuştur.

Mimari ve Kentsel Kimlik

19. yüzyılın ortalarına kadar Taşkent, feodal bir şehir yapısına sahipti. Mahalleler zanaat faaliyetleri etrafında şekillenmiş ve her biri kendi adıyla anılmıştır. Şehir halkı genellikle tarım, bahçecilik, marangozluk, ticaret ve tahıl üretimi gibi geleneksel işlerle uğraşmaktaydı.⁴⁸ Ancak 1865 yılında Çarlık Rusya’sının Taşkent’i ele geçirmesi, şehrin yapısında köklü değişimlere yol açmıştır. 1867 yılında kurulan Türkistan Genel Valiliği’nin merkezi olarak seçilen Taşkent, bu tarihten itibaren hızla sömürge kenti haline dönüşmüştür. Valiliğin ilk başkanı olan Konstantin Petroviç von Kaufman, Taşkent’i Avrupa ve Rusya’nın modern bir yansıması olarak yeniden

48 M. Yunusxo’jayeva & U. Mirismoilova, *Toshkent Tarixiga Oid Hujjatlar Dair Belgeler*, Uzbekistan SSR Fen Neşriyatı, Toşkent 1983, s. 9.

inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu süreçte şehir hem siyasi hem de ekonomik bir merkez olarak gelişmiş; 1884 yılında bazı gazetelerde, Taşkent'in Rus İmparatorluğu'nun pek çok şehrinden daha avantajlı bir yaşam alanı sunduğu belirtilmiştir.⁴⁹ Rus nüfusun artmasıyla hastaneler, posta ofisleri, parklar gibi sosyal tesisler ve altyapı çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Geniş caddeler taş kaldırımlarla döşenmiş; elektrik ve su altyapısıyla şehre modern bir metropol görünümü kazandırılmaya çalışılmıştır.⁵⁰ Taşkent'in bu yeni bölgesi, "yeni şehir" veya "şehrin Avrupa kısmı" olarak adlandırılırken, geleneksel mahalle yapısının bulunduğu "eski şehir" Asya tarafı olarak tanımlanmıştır.⁵¹ Yeni şehir, geniş caddeleri, ağaçlı yolları ve genellikle tek katlı, depreme dayanıklı evleriyle modern Rus mimarisini yansıtmaktadır.

Taşkent'in mimari kimliğinin temel unsurlarından biri "mahalle" ve "ev" düzenidir. Şehir, "yurt" adı verilen dört büyük mahalle ve 42 küçük mahalleye bölünmüş, bu mahalleler geleneksel Özbek evlerinden oluşmuştur. Genellikle tek katlı ve düz çatılı olan bu evler bahçeleriyle dikkat çekmektedir.⁵² Ancak Çarlık yönetimi bu mahalle yapısını idari birimler olarak yeniden organize etmiş ve yerel yöneticileri belirlemede merkezin etkisini artırmıştır. Bu kapsamda mahallelerin başına gelen "oqsoqol" (yaşlı başkan) unvanlı liderlerin, belediye başkanının onayını alması zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca, Rus yönetimi 1892'de bir halk ayaklanması sonrası bu kurumları tamamen ortadan kaldırmıştır.⁵³

Rusların inşa ettiği evler, bölgenin iklimine ve sınırlı kaynaklarına uygun olarak toprak ve kil malzemeden yapılmış; sade dış yapılar benzerlik gösterirken iç mekânlar aile yapısına göre farklılık göstermiştir. Geleneksel Özbek evleri ise toplumsal cinsiyet ayrımını yansıtan bir düzene sahipti. Kadınların iş yaptığı "Eşkiri/Birun" ve erkek misafirlerin ağırlandığı "Taşkırı" gibi bölümler mevcuttu. Ayrıca evlerin girişinde "ayvan" adı verilen sütunlu teraslar bulunuyordu. En güzel ve bakımlı oda ise misafirlerin ağırlandığı "mihmanhane"ydi.⁵⁴ Tüm İslam coğrafyasında, benzer dönemlerde mahremiyet evlerin içini tasarlamada etkin rol oynamıştır. Taşkent, Buhara, Şam, Halep, İstanbul, Kahire ve Endülüs gibi yerlerde evler kadın erkek farkını gözeterek, dışarıdan gelen misafirler göz önünde bulunarak inşa edilmiş ve bu anlayış günümüze kadar devam etmiştir. Nitekim modern Taşkent sokaklarında geleneksel evlerin varlığını görmek, yine evlerde mihmanhanelerin varlığı bu kültürün devam ettiğinin kanıtı niteliğindedir.

Rusların gelişiyle Avrupa mimarisinin etkisine giren ve geleneksel yapıların modernize edildiği Taşkent, bağımsızlık döneminde farklı mimari tarzların birleştirildiği ve harmanlandığı heterojen denilebilecek bir kimlik kazanmıştır. Bununla birlikte geleneksel mahalle düzeni hâlâ baskın

49 David MacKenzie, "Tashkent Past and Present", *The Russian Review*, 28/2, (1969), s. 212.

50 William Eleroy Curtis, *Turkestan: "the Heart of Asia"*, Hodder & Stoughton, George H. Doran Company, New York 1911, s. 287.

51 Ferhad Maksudov & Tümen Somuncuoğlu, & Ayşe Çolpan Kavuncu, "Taşkent", ed. Murat Yılmaz & Ayşe Çolpan Kavuncu, SFN, Ankara 2014, s. 518-521.

52 Bonvalot, *age.*, s. 34-35.

53 Ayşe Çolpan Kavuncu, *Socio-political Transformation in Uzbekistan: A Study of Urban Mahallas in Tashkent*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 41.

54 Bonvalot, *age.*, s. 39-41.

bir özellik taşımakta olup Mirabad, Çılanzar, Yakasaray ve Yunusabad bölgelerinde günümüze uyarlanmış Özbek evleri görülmektedir. Dar sokakları ve sarı renkte geleneksel yapılarıyla “Bazar (Corsu)” olarak bilinen eski Taşkent bölgesi ise şehrin kültürel kimliğini yaşatmaya devam etmektedir.

Dil ve Kimlik

Dil, bir şehrin medeniyetini şekillendiren temel unsurlardan biri olarak Taşkent'in kültürel ve toplumsal yapısında merkezî bir rol oynamıştır. Şehir, tarihi boyunca geçirdiği siyasi dönüşümlerle birlikte dil alanında da önemli değişimlere sahne olmuştur. Çarlık döneminde Rus yönetimi yerel dil üzerinde kapsamlı değişiklikler yapmayı hedeflemiştir. Türkistan'ın ilk genel Valisi Kaufman, Ruslaştırma sürecini hızlandırmak amacıyla Rus dili ve kültürünü yaygınlaştırmaya yönelik politikalar uygulamıştır. Bu bağlamda, yerel çocukların Rus okullarında eğitim görmesi teşvik edilmiş, Rus dilinin toplumsal alandaki etkisi artırılmaya çalışılmıştır.⁵⁵ Aynı dönemde Özbek dili üzerine yapılan çalışmalar da dikkat çekmiştir. Özellikle, “*Türkistan Vilayeti Gazetesi*” Özbekçe ilk yayınlardan biri olarak önem taşımaktadır.⁵⁶

Sovyet döneminde dil politikaları daha sistematik şekilde uygulanmıştır. Türk Cumhuriyetleri arasındaki ortak dil ve kültürel bağları zayıflatmak, Sovyet halkı kimliğini oluşturmak için Rus dili ön plana çıkarılmıştır. Bu politikaların merkezî uygulama alanlarından biri olan Taşkent, dil kimliğinde önemli dönüşümler yaşamıştır. Rus dilinin baskınlığına rağmen Özbek dilini koruma çabaları bireysel ve toplumsal düzeyde devam etmiştir. Şeref Reşidov'un liderliği döneminde Özbekçe, edebî dil olarak kabul edilmiş; millî kültüre ve geleneklere Özbekçe üzerinden vurgu yapılmıştır. Reşidov, Emir Timur ve Uluğ Bey gibi tarihî şahsiyetleri ön plana çıkararak, millî kimliği güçlendirme çabalarını desteklemiştir.⁵⁷

Bağımsızlık sonrası dönemde ise Taşkent, millî dilin hâkim olduğu bir başkent haline gelmiştir. 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden Özbekistan, kısa sürede yeni bir dil politikası benimsemiştir. Latin alfabesine geçiş, Rus kültürüne ait isimlerin yerli ve geleneksel isimlerle değiştirilmesi gibi adımlar, bu dönemde hayata geçirilen önemli reformlar arasında yer almıştır. Sovyet etkisinin izleri hâlâ görülmekle birlikte, dilin yeniden yapılandırılması süreci Taşkent'in kimliğinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Pamuk ve Kentsel Kimlik

Her şehrin kendine has bir dinamiği vardır ve şehir zamanla bu dinamikle özdeşleşir. Taşkent'in medeniyetinin şekillenmesinde öne çıkan dinamiklerden biri pamuktur. Türkistan'ın geleneksel tarım ürünlerinden biri olan pamuk, Taşkent'in tarihi ve kimliğinde derin bir iz bırakmıştır.

55 Tümen Somuncuoğlu, “Çarlık Rusyası Dönemi Türkistanı'nda İslam ve Modernleşme”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 182/182, (2014), s. 231.

56 Edmund Bosworth, *Historic Cities of the Islamic World*, Brill, Boston 2007, s. 501.

57 Riccardo Mario Cucciolla, *The Crisis of Soviet Power in Central Asia: The “Uzbek Cotton Affair” (1975-1991)*, (Unpublished PhD), IMT School for Advanced Studies, Lucca, İtalya 2017, s. 37.

Çarlık döneminde Rus yönetimi bölgenin tarım potansiyelini değerlendirmek amacıyla kapsamlı araştırmalar yapmıştır. 1796 yılında bölgeye gönderilen heyet, Taşkent'in pamuk, buğday ve meyve üretimi açısından zengin olduğunu tespit etmiştir.⁵⁸ Bu verimlilik, Rusların bölgeye olan ilgisini artırmış; özellikle Amerika'daki iç savaşın (1861-1865) küresel pamuk arzını olumsuz etkilemesiyle Taşkent ve çevresi pamuk ticaretinde öncelikli bir konuma yükselmiştir.

Rus yönetimi pamuk üretimini teşvik etmek amacıyla sulama sistemleri inşa etmiş ve böylece “pamuk patlaması” adı verilen dönem başlamıştır. Bu süreçte pamuk, Türkistan ile St. Petersburg arasındaki ticaretin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. İlk büyük pamuk ihracatı 1885 yılında gerçekleşmiştir. Rusların Özbekistan'ı tercih etmesinin temel nedenlerinden biri bölgenin sulama için uygun koşullara sahip olmasıydı. Pamuk üretimi zamanla artarak hem Taşkent'in hem de diğer Özbek şehirlerinin kimliklerinde belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Çarlık döneminde 518 bin tona ulaşan pamuk üretimi Sovyet döneminde on katına çıkmıştır.⁵⁹

Sovyet yönetimi pamuk üretimini ideolojik bir temele oturtmuştur. Lenin'in sosyalizmin inşasını sulama sistemlerinin canlandırılması ve pamuk üretiminin artırılmasıyla ilişkilendirmesi bu politikaların dayanağını oluşturmuştur. 1920 yılında “Azerbaycan ve Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nde pamuk tarımının yeniden canlandırılmasına dair” kararname ile Özbekistan'da pamuk monokültürünün dayatılmasının temelleri atılmıştır.⁶⁰ Bu dönemde pamuk yalnızca ekonomik bir ürün değil, aynı zamanda Sovyet modernleşme sürecinin bir sembolü olarak değerlendirilmiştir. Özbekistan'da pamuk üretimi için tüm ekonomik ve sosyal kaynaklar seferber edilmiş; Fergana, Semerkand ve Buhara gibi şehirler ile Taşkent pamuk üretiminin merkezlerinden biri olarak öne çıkmıştır.

Pamuk üretimi, askerî sanayi de dâhil olmak üzere birçok alanda kullanılmıştır. Ucuz ve dayanıklı bir meta olan pamuk, askerî üniformalardan lojistik malzemelere, hatta patlayıcı üretimine kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmiştir.⁶¹ Sovyet döneminde geliştirilen sulama politikası ve modern tarım teknikleri, pamuk üretiminin artmasında belirleyici olmuştur. Özbekistan'da pamuk sadece ekonomiye değil aynı zamanda kültürel ve siyasi kimliğe de katkıda bulunmuştur. Öyle ki Sovyet döneminde kullanılan Özbekistan bayrağı bile pamukla ilişkilendirilmiş, bayraktaki renklerin pamuğa atıfta bulunduğu ifade edilmiştir.⁶²

Pamuk, Taşkent'in ekonomik, siyasi ve kültürel kimliğini şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur. Çar döneminde başlayan ve Sovyet döneminde genişleyen pamukçuluk, bağımsızlık sonrası Özbekistan'ın ekonomik ve kültürel yapısındaki etkisini devam ettirmiştir. “Beyaz altın” olarak da adlandırılan pamuk, tarımsal bir ürün olmaktan öte, Taşkent'in kimliğini belirleyen bir sembol haline gelmiştir.

58 Mackenzie, agm., s. 209.

59 Cucciolla, agt., s. 76-77.

60 Igor S. Zonn & H. G. Michael & G. K. Andrey and N. K. Aleksey, *The Aral Sea Encyclopedia*, Springer, Berlin 2009, s. 256.

61 Cucciolla, agt., s. 77-78.

62 Mackenzie, agm., s. 209.

Rus Etkisi ve Kent Kimliği

Taşkent'in şehir uygarlığının oluşumunda Rus etkisi belirgin bir rol oynamış ve bu etki Çarlık ve Sovyet dönemlerinde farklı biçimlerde kendini göstermiştir. Rusların Taşkent'e olan ilgisi 18. yüzyılda Yunus Hoca döneminde başlamış, 1865 yılında şehrin işgaliyle birlikte zirveye ulaşmıştı. Rus imajı ve şehrin Rus mantalitesinin Taşkent üzerindeki etkisi, şehirde inşa edilen mekânlar ve semboller aracılığıyla açıkça görülmektedir. Örneğin Çarlık dönemi şehir meydanına Türkistan Genel Valisi Kaufman'ın heykeli dikilmiş; bu, Rusların bölgedeki varlığını pekiştirme ve yönetimlerinin gücünü sembolleştirme çabalarının bir parçası olmuştur. Çarlık döneminde Kaufman gibi figürlerin ön plana çıkarılmasıyla başlayan bu süreç, Sovyet döneminde Stalin, Lenin, Marks gibi isimlendirmelerle devam etmiştir. Bu ideolojik düzenlemeler Taşkent'in şehir kimliğinde dönüşümlere yol açmış ve her dönem kendi siyasi anlayışını şehrin kamusal alanlarına yansıtmıştır.

Rus etkisi Taşkent'in fiziksel dokusunda somut değişiklikler yaratırken, aynı zamanda halk arasında millî fikirlerin gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Bu durumun çarpıcı bir örneği 4 Nisan 1969'da yaşanan "Pahtakor Olayları"dır. Olaylar, Pahtakor Stadyumu'nda Taşkent "Pahtakor" ile Minsk'in "Dinamo" takımları arasında oynanan futbol maçı sırasında başlamış ve Özbek milliyetçilerin "Russie Out" (Ruslar Defolun) gibi sloganlar atmasıyla büyümüştür. Maç sonrasında bir hafta devam eden olaylar, Taşkent halkının Rusya'ya karşı yükselen/artan tepkisinin bir dışavurumu olmuştur.⁶³ Pahtakor olaylarının hatırası bugün Taşkent'teki Pahtakor metro istasyonunda yaşatılmaktadır. Türkistan'ın en büyük metrolarından biri olan Taşkent metrosunun bu istasyonu, geçmişte yaşanan olaylara bir gönderme niteliğindedir. Her gün binlerce kişinin kullandığı bu mekân, şehirde millî hafızanın canlı tutulmasına katkıda bulunurken, Rus etkisinin kentsel kimlik üzerindeki farklı boyutlarını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Taşkent'in şehir kimliğinin oluşumunda Rus etkisi güçlü bir belirleyici olmuştur. Ancak bu etki yalnızca ideolojik ve fiziksel dönüşümleri değil, aynı zamanda ulusal kimlik ve duyguların gelişimini de beraberinde getirmiştir. Taşkent bu yönüyle tarihsel süreçte farklı kimliklerin bir arada var olduğu bir kent görüntüsüne sahiptir.

Coğrafi Unsurlar ve Taşkent

Kendisi gibi denize kıyısı olmayan ülkelerle çevrili iki örnekten biri olan Özbekistan'da su en önemli ekonomik ve siyasi unsurların başında gelmektedir. Bununla birlikte ülke başkentinin medeniyetinin oluşumunda su kaynakları önemli rol oynamıştır. Su kenarında kurulan diğer şehirlerde olduğu gibi Taşkent de bu doğal kaynağı şehir kimliğinin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Sir Derya'nın verimli suları zenginleşen Taşkent, Türkistan'ın en bol su kaynağına sahip şehirlerinden biridir. Şehir, yüzlerce dere ve kanalın kesişim noktasında bulunmakta ve bu özelliği ile ülkedeki ve bölgedeki ekonomik ve sosyal hayatı derinden etkilemektedir.⁶⁴

63 Cucciolla, *agt.*, s. 33.

64 Curtis, *age.*, s. 295.

Taşkent'in su kaynaklarının tarihsel önemi, Rusların 19. yüzyıldaki işgali sırasında belirgin şekilde görülmüştür. İşgal öncesinde şehri besleyen Kaykovus su kanalının Ruslar tarafından tahrip edilmesi Taşkent'in 40 gün boyunca susuz kalmasına neden olmuştur. Bu durum, su kaynaklarının stratejik değerini ve savaş koşullarındaki kritik rolünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁶⁵

Su kaynakları, yalnızca tarihsel süreçte değil, ekonomik ve sosyal hayatta da belirleyici olmuştur. Özellikle pamuk üretiminde suyun bol olması, Taşkent ve çevresinin tarımsal üretimini artırmış; kanallar aracılığıyla kırsal alanlara taşınan su, üretim kapasitesini genişletmiştir. Sovyet döneminde bu kaynaklardan elektrik üretiminde de yararlanılmış; 1970 yılında tamamlanan Çarvak Barajı gibi projeler, enerji ihtiyacı karşılamanın yanı sıra sosyal etkinlik alanları olarak da kullanılmıştır. Nehir kenarları sıcak yaz günlerinde sosyalleşme noktaları haline gelmiş; baraj ise serinleme ve yüzme gibi ihtiyaçları karşılamıştır. Taşkent'in denize kıyısı bulunmaması da su kaynakları kentin medeniyetinde ve kimliğinde önemli bir yere sahiptir. Bu doğal unsur hem ekonomik hem de sosyal hayatta belirleyici olmuş ve Taşkent'i benzersiz bir şehir haline getirmiştir.

Ulaşım Altyapısı ve Kent Kimliği

Taşkent'in ulaşım altyapısı kentin gelişiminde ve kimliğinin oluşumunda hususi bir etkiye sahiptir. Rus yönetimi, bölgeyi kontrol altına almak ve ekonomik faaliyetleri geliştirmek amacıyla hızla demiryolu inşasına başlamıştır. 1898 yılında Transkafkasya demiryolu Taşkent'e ulaşmış, 1906 yılında ise Orenburg-Taşkent demiryolu faaliyete geçmiştir.⁶⁶ Bu demiryolları yalnızca tarım ürünlerinin, özellikle pamuğun ticaretini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgeye gelen gezginler ve tüccarlar için de yeni olanaklar yaratmıştır.

Taşkent'te ulaşım altyapısının en dikkat çekici unsurlarından biri, 1972 yılında inşasına başlanan ve 1977 yılında hizmete giren, Türkistan'ın ilk metrosu olma özelliğine sahip Taşkent Metrosudur. Sovyet döneminde metro istasyonlarının isimleri, "Maksim Gorki, Ekim Devrimi, Lenin Meydanı, 50 SSSR" adlarıyla anılmıştır. Ancak bağımsızlık sonrasında bu isimler, "Büyük İpek Yolu, Emir Timur Bulvarı, Bağımsızlık Meydanı, Mirza Uluğ Bey" gibi millî kimliği ve tarihsel mirası öne çıkaran adlarla değiştirilmiştir. Bu bağlamda metro ve demiryolları kentin tanımlanmasında etkin rol oynarken, ulusal fikirlerin topluma iletilmesine de katkı sağlamışlardır.

Mezarlıklar ve Ulusal Kentsel Kimlik

Bakü bölümünde de izah edildiği üzere, mezarlıklar bir kentin kime ait olduğunun göstergeleridir. Tarihi süreçte her döneme ait mezarlıkları bulunan milletler bölgede sürekliliğini kanıtlamaktadır. Bu nedenle kent mezarlıkları bir mekândan öte toplumsal hafızanın temsilcileri olabilmektedir.

65 Zebiniso Kamalova, "The Strategic Importance of Tashkent in 19th Century", *MANAS Journal of Social Studies*, 11/4, (2022), s. 1756.

66 Bosworth, *age.*, s. 501.

Tablo: Eski Taşkent Mezarlıkları

Orta Çağ	“Magruf Ota” mezarlığı, “Hoca Alon Bordon” mezarlığı, “Kokcha Şeyh Zeynidin” mezarlığı, “Mirzo Ota” (Otamozor)
16. ve 17. yüzyıllar	“Kayıp Baba” Mezarlığı, “Çigatay” Mezarlığı, “Çoban” Mezarlığı, “Çılanzar” Mezarlığı,
19. yüzyıl	“Teshik qopqoql” Mezarlığı (1880), “Zakh” Mezarlığı, “Küçük” Mezarlık (1866)
20. yüzyıl	Kuylik Ota Mezarlığı (1930), Avaykhan Mezarlığı (1910), Jurabek mezarlık (1910),

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Taşkent'teki bazı tarihî mezarlıklar yukarıdaki tabloda verilmiştir. Taşkent'te de geçmişin izlerini taşıyan mezarlıklar, millî kimliğin inşasında ve kolektif hafızanın canlı tutulmasında önemli rol oynamaktadır. Tarihî kişiliklerin ve olayların anısını yaşatan bu alanlar yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın şekillenmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Taşkent'in mezarlıkları hem şehrin tarihine ışık tutan hem de kent kimliğini pekiştiren birer sembol niteliği taşımaktadır.

Gastronomi ve Kimlik

Taşkent'in mutfak kültürü, şehrin kimliğini oluşturan unsurlardan biridir. Samsa, Özbek pilavı, Taşkent pilavı, lagman, tandır kebabı ve Özbek mantısı gibi lezzetler şehrin gastronomik mirasını zenginleştirmektedir. Ayrıca, çay tüketimi hem Özbekistan'da hem Azerbaycan'da toplumsal yaşamda önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle, Bakü ve Taşkent'te çok sayıda çayhanenin bulunması, şehirlerin ortak bir kültürel pratiği paylaştığını göstermektedir. İki şehirde de yoğunca yer alan çayhaneler fiziki mekândan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Bu alanlar hem sosyalleşme hem de kültürel ve düşünsel etkileşim mekânlarıdır. Görüldüğü üzere, gıda ürünleri ve yemek kültürü bu şehirlerin kimliklerini diğerlerinden ayırarak kendilerine has bir yapı kazandırmaktadır.

Anıtlar ve Kentsel Kimlik

Şehirlerin kentsel kimliklerinin oluşumunda kent dokusuna eklenen anıtlar önemli rol oynamaktadır. Taşkent'te yer alan anıtlar şehrin hem medeniyet hem de ideolojik dönüşüm süreçlerini yansıtmaktadır. Çarlık Rusya'sının 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye gelişyle, Kaufman'ın önderliğinde şehirde pek çok değişim yaşanmış ve Taşkent'in çehresi yeniden şekillenmiştir. Bu dönemde şehrin merkez meydanına üzerinde Kaufman'ın, “1868 Semerkant Fatihî ve 1873 Hiva Hanlığının Hükümdarı” yazılı heykeli dikilmiştir.⁶⁷

Sovyet döneminde ise ideolojik dönüşümler doğrultusunda Lenin ve Stalin gibi liderlerin figürleri Taşkent sokaklarına yerleştirilmiştir. Ancak bağımsızlığın kazanılmasının ardından Özbekistan, köklerine dönerek Emir Timur kültürü ön plana çıkarmıştır. Günümüzde Taşkent'in en önemli meydanı olan Bağımsızlık Meydanı'nda Emir Timur'un heykeli yer almakta, bu heykel, bağımsızlık sonrası yeniden inşa edilen ulusal kimliğin bir simgesi olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca

67 Curtis, *age.*, s. 281.

şehirde Özbek medeniyetine katkı sağlamış önemli şahsiyetlerin heykellerinin bulunduğu bir park bulunmaktadır. Ali Şir Nevai gibi tarihî isimlerin heykelleri, geçmişin değerlerini yaşatarak kentsel hafızayı canlı tutmakta ve şehrin ulusal kimliğine katkı sağlamaktadır. Bu anıtlar geçmişle bugün arasında bir köprü kurarak, Taşkent'in hem tarihî sürecini hem de ideolojik dönüşümlerini yansıtan birer medeniyet/kimlik taşıyıcısıdır. Bulundukları yerin ideolojik yapısı hakkında da ipuçları veren bu eserler, Taşkent'i millî bir kimlikle buluşturmaktadır.

Kent Kapıları ve Kimlik

Şehrin kimliğini etkileyen unsurlardan biri de kent kapılarıdır. Şehir kapıları sadece bir yerden diğerine geçişi simgelemekle kalmayıp aynı zamanda farklı yorumlara açık sembolik bir anlam taşır. Taşkent'in 19. yüzyılın başlarında "12 kapılı şehir" olarak anılması, bu öğelerin önemini göstermektedir. Şehrin kapıları sırasıyla şu şekilde adlandırılmıştır: 1. Kıyât Tayfa Kapısı, Türk Tayfa Kapısı, Özbek Tayfa Kapısı, Tahtapuli Tayfa Kapısı, Karaserai Tayfa Kapısı, Çağatay Tayfa Kapısı, Suğbanyan Tayfa Kapısı, Kokça Tayfa Kapısı, Kamendaran Tayfa Kapısı, Kanglı Tayfa Kapısı, Beşagaç Tayfa Kapısı ve Katagan Tayfa Kapısı idi. Bu kapı adlarının şehirde yaşayan farklı etnik grupların isimlerini taşıması dikkat çekicidir. Bu adlandırmaların coğrafi yakınlığa mı yoksa etnik grupların belirli kapılardan giriş yaptığına mı dayandığı sorusu, Taşkent özelinde halen yanıtlanmayı bekleyen bir merak konusudur. Kapıların konumları, şehir içindeki ticaret, giriş-çıkış düzenlemeleri ve güvenlik gibi unsurlar hakkında ipuçları sunmaktadır. Bu özellikleriyle Taşkent'in şehir kapıları, hem sosyo-ekonomik yapıya dair bilgi edinilmesine hem de dönemin kent kimliğinin anlaşılmasına vesile olmaktadır.

Ticaret ve Kentsel Kimlik

Taşkent, tarih boyunca İpek Yolu üzerinde önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Stratejik konumu nedeniyle birçok farklı devletin egemenliği altında kalan şehir, 19. yüzyılda ticaret hacmini kayda değer ölçüde artırmıştır. Taşkent pazarları 19. yüzyılın sonlarında temiz, düzenli ve büyüklük açısından Kyoto ve Tokyo pazarlarıyla kıyaslanabilir bir durumdaydı. Şehirde yaklaşık 4500 dükkânın bulunduğu bu pazar alanlarında satılan ürünlerin çoğu Moskova ve diğer Rus şehirlerinden getiriliyordu. Avrupa mallarının satışının yasaklanması ve yerli üretimin teşvik edilmesi, dönemin ticaret politikalarını yansıtmaktadır.⁶⁸

Şehirdeki en büyük Pazar alanı "Bazar (Çorsu)" olarak biliniyordu ve 3000 dükkânın yanı sıra ticareti destekleyen 16 kervansaray ve depo barındırıyordu. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Taşkent'de merkezî pazarın yanı sıra dört farklı Pazar da faaliyet gösteriyordu. Sovyet dönemi boyunca kolektif çiftlik sistemiyle bütünleşen bu pazarlar, sosyal yaşamın kalbinin attığı alanlar haline gelmiştir.⁶⁹

68 Curtis, *age.*, s. 297.

69 N. Tukliyev, *Taşkent Ansiklopedisi*, Komuslar Baş Yayın Kurulu Yayınevi, Taşkent 1992, s. 75.

Bugün Taşkent pazarları, geçmişten gelen bu geleneği sürdüren ve şehir ekonomisinin can damarını oluşturan önemli alanlardır. Şehrin eski bölgesinde yer alan ve ülkenin en büyük pazarı olarak bilinen “Çarşı”da günlük alışverişin büyük bir kısmı gerçekleşmektedir. Ayrıca Taşkent’in ilçelerinde yer alan daha küçük pazarlar, yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmektedir. Pazarlar, tarımsal işlevlerin sürdürüldüğü, sosyalleşme ve kültürel etkileşimlerin gerçekleştiği yerler olarak kent kimliğinin oluşumunda merkezî bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Taşkent’in pazarlarının, şehrin medeniyetinin ve özgünlüğünün gelişimine önemli katkılar sunduğu söylenebilir.

Sonuç Yerine: Bakü ve Taşkent Kent Kimliklerinin Mukayesesi

Mezopotamya, Güney Amerika, Nil ve İndus vadileri medeniyetlerin ilk olarak şekillendiği ve daha sonra kadim şehirlerin temellerinin atıldığı bölgeler olarak tarih sahnesinde öne çıkmıştır. Bu süreçten günümüze dek şehirler farklılıkları ve benzerlikleriyle kimlik kazanmış, bu kimlikler dil, din, tarih, mimari, yer yüzü şekilleri, gastronomi, jeoloji gibi özellikler çerçevesinde meydana çıkmıştır.

Yapılan araştırma neticesinde, her şehrin bir kimliğe sahip olduğu ve bu kimliğin tanımlanmasında baskın olan dinamiklerin süreç içinde belirlendiği görülmüştür. Yönetimler kimi şehirlerde kültürel dokuyu ön plana çıkarırken, diğerlerinde doğal veya mimari özellikler vurgulanmıştır. Bu vesileyle şehirler kimliklenmekte ve dış dünyaya kendilerini ifade edebilmektedir. Bakü ve Taşkent de bu kapsamda değerlendirilebilecek şehirlere örnek teşkil eder.

Tarihsel süreçte bölgelerinde ön plana çıkan Bakü ve Taşkent, dil, din, coğrafya, tarih, mimari, yer altı zenginlikleri, ulaşım altyapısı, su kaynakları, gastronomi, mezarlıklar ve şehir kapıları gibi etmenlerle kimlik kazanmışlardır. Bu unsurlar, kimi zaman iki şehirde benzer etkiler yaratırken, kimi zaman farklılıklara sebebiyet vermiştir.

İki şehir arasındaki en belirgin ortak kimlik unsurlarından birinin, mimariden ulaşım ekonomiden yönetime varıncaya kadar birçok alanda belirleyici olan “Rus etkisi” olduğu görülmektedir. Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği’nin tahakkümü altında kalan iki şehir, benzer dönemlerde benzer politik uygulamalara maruz kalmıştır. Çarlık döneminde başlayan Ruslaştırma siyasetinin etkisi Bakü ve Taşkent’te dilsel, kültürel ve kentsel değişimlere yol açmıştır. Bu şehirlerde isimlendirmeler, anıtlar, mimari üsluplar, Rus yönetiminin isteklerine uygun şekilde tasarlanmıştır. Çarlık döneminde yönetim merkezi olan her iki şehir, yönetsel anlamda da değişimler yaşamış ve bu süreç Sovyetler Birliği döneminde de devam etmiştir. Sovyet döneminde demiryolu, metro gibi altyapı yenilikleriyle ekonomik ve demografik anlamda büyüyen şehirler, aynı zamanda Rus etkisinin yoğunca hissedildiği sosyalist merkezler haline gelmişlerdir. Ancak bu gelişmelere rağmen Bakü ve Taşkent’te Rus etkisine karşı toplumsal tepki de ortaya çıkmış ve bu durum hususen bağımsızlık sonrası şehirlerin ulusallaşma sürecinde önemli bir rol oynamıştır.

İki şehrin mukayesesinde dikkat çekici olan unsurlardan biri de metrolar olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde inşa edilen Bakü (1967) ve Taşkent (1977) metroları, sadece insanları bir yerden bir yere götüren bir sistem değil, aynı zamanda sosyalist ideolojinin görsel ve mekânsal yansımaları olarak değerlendirilmiştir. Her iki metroda da kabartmalar, mozaikler, heykeller ve süslemeler Sovyet döneminin ruhunu yansıtmış; işçi sınıfı, kolhoz emeği, pamuk üretimi, sanayi ve uzay faaliyetleri bu mekânlarda görselleştirilmiştir. Bakü’de bu temalara geleneksel Azerbaycan halısı ve İslam mimarisinden alınan yerel geometrik süslemeler, sosyalist estetik anlayışıyla sentezlenmiştir. Taşkent’te ise Özbek desenleri sosyalist ikonografiyle harmanlanarak toplumsal alanda etki yaratmayı hedeflemiştir. Bağımsızlıktan sonra ise iki kentte de farklı bir yönelim ortaya çıkmıştır. Taşkent Metrosu’nda Lenin, orak-çekiç ve kıvrık yıldız gibi baskın ideolojik semboller kaldırılmış; ancak büyük ölçüde Sovyet dönemi mozaik ve kabartmaları kullanılmaya devam edilmiştir. İstasyon adları daha çok uluslaştırılmıştır. Bakü Metrosu’nda ise değişim daha radikal yaşanmış, mekân hızlı şekilde de-sovyetizasyona uğramıştır. Sovyet figürlerinin yerine Nizami Gencevi gibi millî şahsiyetler ve Türk-İslam medeniyetinin motifleri ön plana çıkarılmıştır. Bugün Bakü metro istasyonlarında yer alan müziklerde dahi geleneksel ulus imgesinin baskın olduğu yorumu yapılabilir. Bu hususlar dikkate alınarak, farklı oranlarda Bakü ve Taşkent metrolarının millî ve kültürel kimliği üretmenin bir aracı olduğu ve gündelik yaşam içinde ulusal kimlik inşasına katkı sağladığı görülmektedir.

İki şehrin, Rus hâkimiyeti dönemi mimari dönüşümünde benzerliklerin olduğu yukarıda açıklanmıştır. Lakin üzerinde durulması gereken bir diğer husus, geleneksel Bakü ve Taşkent evlerinin de birbirine benzemesidir. Turgut Cansever’in üzerinde durduğu gibi eski Osmanlı evleri geleneksel yaşantının tezahürü olarak şekillenmiştir. Aynı şekilde Bakü ve Taşkent evlerindeki bölünmeler de bu yaşam tarzının yansıması olarak günümüze intikal etmiştir. Mahremiyetin önemsendiği, kadın-erkek ayrımının gözetildiği, hususi olarak misafirlere verilen değerin yansıtıldığı (mihmanhane) ve toprakla bağı simgeleyen (ayvan) mekânlardan ibaret olan geleneksel evler hem Taşkent hem de Bakü kent kimliğinin izlerinin sürüldüğü yaşam alanlarıdır.

Her iki şehir, bölgelerindeki önde gelen metropoller arasında yer almaktadır. Taşkent, İpek Yolu’nun merkezinde ekonomik, toplumsal ve siyasi bir merkez haline gelirken; Bakü de aynı şekilde sadece Azerbaycan’ın değil, Kafkasya’nın en gelişmiş şehri olarak adından söz ettirmiştir. Bu bağlamda, Bakü ve Taşkent’in eğitim ve sanat faaliyetlerinin yoğunlaştığı, etnik olarak çeşitli, heterojen başkentler olarak kimliklendiği söylenebilir.

Yine iki şehrin de mezarlıklar, gastronomik değerler ve şehir kapıları üzerinden kimlik kazandığı görülmektedir. Uzun süredir kentsel alanda varlık gösteren mezarlıklar, sadece yaşamını yitirenlerin bulunduğu “sessiz” alanlar olmanın ötesinde şehrin kültürüne, tarihine, hafızasına ve coğrafyasına dair bilgi sunan simgesel yerlerdir. Bu durum, Bakü ve Taşkent’in tarihî ve kültürel mirasının korunmasında mezarlıkların önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Benzer şekilde, Bakü ve Taşkent’in şehir kapıları da yalnızca tarihsel kalıntılar değil, aynı zamanda bu şehirlerin kimliklerini tanımlayan semboller haline gelmiştir. Şehir kapıları tarihî

izlerin korunmasını sağlarken, geçmişin bölgesel özelliklerini ve kültürel etkileşimlerini de yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra her iki şehirde de geleneksel mutfak kültürünü canlı tutan ve bu değerleri yerel halkla birlikte ziyaretçilere sunan mekânlara ev sahipliği yapmaktadır. Geleneksel yemeklerin şehir kimliği üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Zira yiyecekler yalnızca bir beslenme unsuru değil, aynı zamanda bir kültürün damgasını taşıyan ve o şehri temsil eden bir dinamik olarak kabul edilir. Bu bağlamda Bakü ve Taşkent, geleneksel mutfakları ile de tanınan cazibe merkezleri arasında bulunmaktadır.

Sonuç olarak, farklı siyasi dönemlerin ve etnik grupların etkisiyle şekillenen Bakü ve Taşkent'in kentsel kimliği, geçmişin izlerini ve geleceğin potansiyelini harmanlayan çok katmanlı bir yapı sunmaktadır. Bu süreç, şehirleri diğerlerinden ayıran özgün bir kimlik oluşturma'nın yanı sıra tarihsel, kültürel ve mimari anlamda bir zenginlik kaynağı haline getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Akben, Cantürk, "Hayatımızı Yöneten Kokular", *Onto Dergisi*, 17, (2019), s. 38-43.
- Areso, Ibon, "Bilbao's Strategic Evolution: From The Industrial to The Post-Industrial City", Osaka Transformation Conference 2007.
- Areso, I. Bilbao's strategic evolution: From the industrial to the post-industrial city. Osaka Transformation Conference 2007 <http://www.riss.osaka-u.ac.jp/jp/events/point/OSAKATransformation%20of%20Bilbao%20.pdf>
- Ataşer, Gökhan & Sayfutdinova, Leyla, "Bakü", *Türk Dünyası Başkentleri*, ed. Murat Yılmaz & Ayşe Çolpan Kavuncu, SFN, Ankara 2014, s. 261-313.
- Aygen, Zeynep, "Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı Mıdır?", *Cogito*, 8, (1996), s. 43-62.
- Aydoğdu, Hüseyin, "Modern Kimlikte Öznenin Ölümü", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, (2004), s. 115-147.
- Bayrakdar, Oğuz Kağan, "Bir Dönüşüm Dinamiği Olarak Petrolün Bakü Şehir Kimliğine ve Şehirleşmesine Etkisi", *Turkish Studies-Social*, 15/8, (2020), s. 3387-3402.
- Bayrakdar, Oğuz Kağan, "Bir Flaneur Olarak Covid-19 Sonrası Mekânsal Değişimin İzlerini Sürmek: Bakü Fevverele Meydanı Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38/2, (2021), s. 597-611.
- Bayrakdar, Oğuz Kağan, "The Russian Influence on The Formation of Baku's Urban Identity", *Rusya Araştırmaları Dergisi*, 12 (Aralık 2024), s. 97-126.
- Bauman, Zygmunt, "The Sweet Scent of Decomposition", *Forget Baudrillard?*, ed. C. Rojek & B. Turner, Routledge, London 1993, s. 22-46.
- Bell, Daniel A. & Shalit, Avner, "Introduction: Cities and Identities", *Critical Review of International Social And Political Philosophy*, 25/5, (2021), s. 637-646.
- Bilgin, Nuri, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, Ankara 2007.
- Bonvalot, Gabriel, *Eski Yurt*, çev. M. Reşat Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 2005.
- Bostancı, M. Naci, "Etnisite Modernizm ve Milliyetçilik", *Türkiye Günlüğü*, 50, (2009), s. 5-32.
- Bosworth, Edmund, *Historic Cities of the Islamic World*, Brill, Boston 2007.
- Cucciolla, Riccardo Mario, *The Crisis of Soviet Power in Central Asia: The "Uzbek Cotton Affair" (1975-1991)*, (Unpublished PhD), IMT School for Advanced Studies, Lucca, İtaly 2017.

- Cansever, Turgut, “Osmanlı Şehri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C 5, 1999, s. 509-527.
- Curtis, William Eleroy, *Turkestan: “the Heart of Asia”*, Hodder& Stoughton, George H. Doran Company, New York 1911.
- Dursun, Davut, “Bakü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 4, 1991, s. 550-551.
- Əfəndiyev, V. & Nağıyev, S. *Geourbanistika*, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, Bakı 2016.
- Əliyev, Elçin, *Konstruktivizm Dövrü: XX Əsrin 1920-1930-cu illərinin Bakı Memarlığı*, Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi, Bakı 2013.
- Fətullayev, Şamil, *Bakı Memarları XIX Əsrin Sonu – XX Əsrin Əvvəllərində*, Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi, Bakı 2013.
- Grant, Bruce, “Cosmopolitan Bakı”, *Ethnos: Journal of Anthropology*, 75/2, (2010), s. 123-147.
- Genim, Sinan, “Şehir ve Şehir Yaşantısı Üzerine”, *Doğu Batı Şehir Yazıları II*, 68, (2014), s. 55-77.
- Günaydın, Meryem, “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan’da Kimlik Politikaları”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 8/1, (2019), s. 54-94.
- Huot, Jean Louis, Thalmann, Jean Paul & Valbelle, Dominique, *Kentlerin Doğuşu*, çev. A. Bektaş Girgin, İmge Kitapevi, Ankara 2000.
- İlkin, Qılman, *Bakı və Bakılılar*, Nurlar Nəşriyyat Poliqrafiya Mərkəzi, Bakı 2006.
- Jefferson, Mark, “The Law of the Primate city”, *Geographical Review*, 29/2, (1939), s. 226-232.
- Kamalova, Zebiniso, “The Strategic Importance of Tashkent in 19th Century”, *MANAS Journal of Social Studies*, 11/4, (2022), s. 1752-1762.
- Kamil Veli Nerimanoğlu & Ali Asker, “Milli Kimlik İnşasında Dil Unsuru ve Dil Politikası”, *Azerbaycan Düşünce Tarihi I*, ed. Ali Asker, Yurtdışı Türkler, Ankara 2021, s. 219-244.
- Kavuncu, Ayşe Çolpan, *Socio-political Transformation in Uzbekistan: A Study of Urban Mahallas in Tashkent*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Şehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 38, İstanbul (2010), s. 441-446.
- Lalli, Marco, “Urban-Related Identity: Theory, Measurement, and Empirical Findings”, *Journal of Environmental Psychology*, 12/4, (1992), s. 285-303.
- MacKenzie, David, “Tashkent Past and Present”, *The Russian Review*, 28/2, (1969), s. 207-216.
- Maksudov Ferhad & Somuncuoğlu, Tümen & Kavuncu, Ayşe Çolpan, “Taşkent”, *Türk Dünyası Başkentleri*, ed. Murat Yılmaz & Ayşe Çolpan Kavuncu, SFN, Ankara 2014, s. 505-583.
- Muhammadjonov, Abdulhad, *Qang Qadimgi Toshkent va Toshkentliklar (Tarixiy Lavhalar)*, Sharq Nashriyot, Taşkent 2009.
- Oğurlu, İdris, “Çevre-Kent İmajı – Kent Kimliği-Kent Kültürü Etkileşimlerine Bir Bakış”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 13/26, (2014), s. 275-293.
- Öztürk, Yücel, “Tarih ve Kimlik”, *Akademik İncelemeler*, 2/1, (2007), s. 1-25.
- Patterson, Jean, “Shollar Water: A Century Later”, *Azerbaijan International*, 7/3, (1990), s. 72-73.
- Qaliboğlu, Elçin, “Şixəli Qurbanovun Novruzla Bağlı Xidmətləri”, *Bakı Xalq Cəbhəsi*, 19 Mart 2010, s. 14.
- Sahadeo, Jeff, *Russian Colonial Society in Tashkent: 1865-1923*, Indiana University Press, Bloomington 2007.
- Sert, Özlem, “İzgara Plan Uygarlık; Kent Tarihi, Uygarlık Tarihi Yazımı ve Akdeniz’de Uluslararası Güç Mücadelesi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Şehir Yazıları II*, 68, (2014), s. 25-54.

- Sennett, Richard, *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 5. Bs., İstanbul 2014.
- Sevim, Emre, *Rethinking Roots of Socialist City*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015.
- Süleymanlı, Ebulfez, *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- Somuncuoğlu, Tümen, “Çarlık Rusyası Dönemi Türkistanı’nda İslam ve Modernleşme”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 182/182, (2014), s. 227-240.
- Thomas, M. J., “City Planning in Soviet Russia (1917-1932)”, *Geoforum*, 9/4-5, (1978), s. 269-277.
- Tukliyev, N., *Taşkent Ansiklopedisi*, Komuslar Baş Yayın Kurulu Yayınevi, Taşkent 1992.
- Urry, John, “Kent Hayatı ve Duyular”, çev. Mahmut H. Akın, *Kent Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, Hece Yayınları, Ankara 2019, s. 305-317.
- Weber, Max, *The City*, The Macmillian, USA 1966.
- Yörük, Ayda, *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*, Nobel Yayınları, Ankara 2006.
- Yunusxo’jayeva, M. & Mirismoilova, U. *Toshkent Tarixiga Oid Hujjatlar Dair Belgeler*, Uzbekistan SSR Fen Neşriyatı, Toşkent 1983.
- Igor S. Zonn & H. G. Michael & G. K. Andrey and N. K. Aleksey, *The Aral Sea Encyclopedia*, Springer, Berlin 2009.

THE STORY OF TWO CITIES: A HISTORICAL PERSPECTIVE ON THE IDENTITY TRANSFORMATION OF BAKU AND TASHKENT

Oğuz Kağan BAYRAKDAR*

Urban identity is a dynamic construct shaped by geographical, political, historical, and cultural forces that evolve across different periods of time. Cities, as loci of civilization and human interaction, serve not merely as physical agglomerations but as deeply symbolic spaces embodying collective memory, sociopolitical tensions, and cultural aspirations. This study offers a comparative historical analysis of two prominent cities – Baku and Tashkent – and examines the trajectories of their urban identities from imperial domination through Soviet transformation to post-independence nation-building. Employing a multidisciplinary approach that integrates urban history, cultural studies, and political geography, the research uncovers how macro-level political regimes and micro-level urban experiences converge to produce distinct yet intersecting narratives of identity.

Baku, located on the western shore of the Caspian Sea, and Tashkent, situated in the fertile valleys of Central Asia, stand as significant primate cities within their respective nations. Both cities share characteristics of being geopolitical hubs and centers of modernization during the Tsarist and Soviet periods, while also experiencing differentiated developmental paths. The identity formation of each city was strongly influenced by their unique natural environments—oil for Baku and cotton for Tashkent—and their roles in imperial and Soviet economic planning. Moreover, the research places particular emphasis on underexplored components of urban identity such as sensory experience (especially olfactory identity), toponymy, monumental architecture, cemeteries, and gastronomy.

The article begins by contextualizing the concepts of identity and urban identity through etymological, sociological, and psychological perspectives. Drawing from theorists such as Nuri Bilgin, Lalli, and Bauman, the study defines urban identity as a hybrid construct encompassing physical, historical, social, and sensory dimensions that tie the individual to the urban space. The notion of “place attachment” and “spatial ethos” become central to understanding how urban dwellers relate to the evolving structure and meaning of their cities.

* Assist. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of History, Ankara / Türkiye, bayrakdar.oguzkagan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7292-370X

In Baku's case, the city's identity has been inseparably linked with its oil resources, earning it the label "The City of Wind and Oil." The industrialization and urban expansion under Tsarist and Soviet rule transformed Baku from a medieval trading port into a dense industrial metropolis. Russian architectural influence became prominent with the influx of engineers and architects who introduced eclectic styles blending local forms with European aesthetics. During the Soviet period, the introduction of microrraions and constructivist architecture reinforced a collectivist ethos, while simultaneously erasing many elements of national identity. Post-independence efforts focused on reclaiming cultural heritage through renaming infrastructure, reviving the Azerbaijani language, and constructing nationalistic architectural landmarks such as the Heydar Aliyev Center and the Flame Towers.

Another significant factor shaping Baku's identity is its'olfactory memory. The olfactory presence of oil has historically served as a marker of place attachment for Baku's residents, integrating smell into the city's symbolic order. This sensory dimension, rarely considered in conventional urban studies, forms a key part of Baku's collective memory and identity narrative. Moreover, cemeteries like the Martyrs' Lane stand as spatial embodiments of national history, linking the living urban landscape with past struggles for sovereignty.

Tashkent, by contrast, presents a dual urban character – a traditional "old city" rooted in Islamic and Turkic heritage and a "new city" structured by European-style Soviet urban planning. Following its conquest by Tsarist Russia in 1865, Tashkent became the administrative capital of Russian Turkestan and was rapidly transformed into a colonial cityscape. The spatial division between "Asian" and "European" sections mirrored broader cultural and political bifurcations. Soviet-era development further reinforced this duality with monumental public spaces and ideologically charged toponymy. The construction of the Tashkent Metro, for example, served both as a symbol of modernization and as an ideological tool, with stations initially named after Soviet figures and later renamed to reflect national heroes post-independence.

Cotton, termed "white gold," played a central role in shaping Tashkent's economic and cultural identity. The integration of the region into the global cotton economy under the Russian Empire, and its subsequent transformation into a monoculture zone during Soviet rule, turned Tashkent into a strategic agricultural hub. The city's water infrastructure, particularly the network of irrigation canals and reservoirs like Charvak, supported both agriculture and urban life. Thus, natural geography directly informs both the symbolic and functional dimensions of urban identity.

Language policies also serve as critical vectors of identity politics in both cities. In Baku, Russification policies marginalized Azerbaijani until efforts in the late Soviet period and independence revived the national language. Similarly, in Tashkent, language was instrumentalized under both imperial and Soviet rule to reshape collective consciousness. The post-Soviet state reinstated Uzbek as the primary language, modified the alphabet to Latin script, and reoriented the symbolic landscape through public signage and education.

Cemeteries in Tashkent similarly reflect the city's layered identities and historic continuity. Sites like Kokcha Sheykh Zaynidin and Chigatay cemeteries not only provide a tangible link to the city's Islamic heritage but also serve as repositories of collective memory and resistance to colonial erasure. Furthermore, gastronomic identity—such as the prominence of pilav and local sweets—reinforces the city's cultural uniqueness and provides a sensual narrative of place continuity.

Ultimately, this comparative study reveals that Baku and Tashkent, despite undergoing parallel processes of colonial occupation, Soviet transformation, and post-independence reconfiguration, have developed distinct urban identities. While Baku's identity centers on industrial prowess, modernist architecture, and maritime sensibilities, Tashkent's is rooted in an agrarian economy, Islamic traditions, and geopolitical centrality in Central Asia. Both cities exemplify the tension between imposed identities and localized cultural resurgence. By emphasizing underrepresented aspects of urban identity—such as sensory experience, language politics, and monumental memory—the study offers a nuanced lens for understanding how cities remember, transform, and narrate themselves.